

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Природничо-економічний факультет
Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

Кваліфікаційна робота

бакалавра

з теми: **«ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ
ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Т1-В20 групи
спеціальності: 242 Туризм
за ОПП «Туризм»

Вікторія ДУБІВ

Науковий керівник:
кандидат географічних наук,
старший викладач кафедри
туризму та готельно-ресторанної справи

Інна КОВТУНИК

Рецензент:
доцент, кандидат економічних наук
завідувач кафедри менеджменту

Володимир ЛИСАК

Кам'янець-Подільський – 2024

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження природно-географічних туристичних ресурсів та визначення сутності екологічного туризму.....	6
1.1. Природно-географічні туристичні ресурси, їх класифікація.....	6
1.2. Теоретичні основи визначення сутності екологічного туризму.....	12
1.3. Природно-географічні об'єкти екологічного туризму.....	19
Висновки до розділу 1.....	25
Розділ 2. Екологічний туризм на територіях природно-заповідного фонду України.....	27
2.1. Екологічний туризм на природоохоронних територіях України.....	27
2.2. Екологічний туризм на територіях національних природних парків України.....	33
2.3. Передумови та розвиток екологічного туризму в Хмельницькій області.....	37
Висновки до розділу 2.....	42
Розділ 3. Перспективи та траєкторія розвитку екологічного туризму в Україні...	45
3.1. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туризму в Україні.....	45
3.2. Орієнтовна траєкторія розвитку екологічного туризму в післявоєнний час...	56
Висновки до розділу 3.....	64
Висновки.....	66
Список використаних джерел.....	70
Додатки.....	75

ВСТУП

Актуальність теми дипломної роботи. Значення і роль туризму в наш час для розвитку економіки держав, задоволення запитів особистості, взаємозбагачення соціальних зв'язків між країнами неможливо переоцінити. Туризм став ознакою сучасного стилю життя, важливим елементом розвитку світової економіки, а також впливовим чинником міжнародних інтеграційних процесів. Туристична індустрія в наш час перетворилася в провідну галузь, рентабельність якої майже не поступається провідному автомобілебудуванню, видобутку енергоносіїв і високотехнологічному сектору. В багатьох державах світу туристична індустрія є потужним, а часто і єдиним платником податків, забезпечує надходження іноземної валюти в національну економіку, позитивно впливає на інвестиційний клімат і зовнішньоекономічний імідж держави.

В 1992 році світова спільнота прийняла концепцію сталого (стійкого) розвитку, яка стала однією з основних у різних секторах господарства, зокрема в туризмі. У зв'язку з цим сьогодні надзвичайно актуальними є дослідження питань термінологічного спрямування, які стосуються нового напрямку рекреаційно-туристської діяльності – екологічного туризму. Змістове наповнення поняття екологічний туризм або екотуризм не має чітких меж, оскільки використовується з різними за змістом прикметниками: природний, альтернативний, відповідальний, стійкий, м'який, природоохоронний, зелений, пригодницький тощо. Власне це не дає можливості отримати точну статистичну інформацію про розвиток екотуризму. Тому експерти Всесвітньої туристичної організації Організації Об'єднаних Націй (ЮНВТО), обчислюючи прибутки від різних видів туризму, використовують тлумачення «туризм, орієнтований на природні туристичні ресурси» або «природний туризм», куди відносять й екотуризм. Отож, для розробки науково-обґрунтованих концепцій розвитку екотуризму як напрямку, котрий динамічно розвивається, сьогодні постала потреба не тільки уточнити зміст цього поняття, а й дослідити особливості його

організації, з'ясувати принципово важливі складові частини та характеристики.

Об'єктом дослідження дипломної роботи виступає екологічний туризм в Україні.

Предметом дослідження дипломної роботи є природно-географічні туристичні ресурси, які використовуються в екологічному туризмі, об'єкти екологічного туризму, а також розвиток екологічного туризму в Україні.

Метою дипломної роботи є дослідити природно-географічні туристичні ресурси як основу розвитку екологічного туризму в Україні.

Згідно мети, були поставлені наступні *завдання*:

- дослідити природно-географічні туристичні ресурси, їх класифікацію;
- вивчити теоретичні основи визначення сутності екологічного туризму;
- визначити природно-географічні об'єкти екологічного туризму;
- дослідити розвиток екологічного туризму на природоохоронних територіях України;
- вивчити розвиток екологічного туризму на територіях національних природних парків України;
- дослідити передумови та розвиток екологічного туризму в Хмельницькій області;
- дослідити екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туризму в Україні;
- визначити орієнтовну траєкторію розвитку екологічного туризму в післявоєнний час.

Методи дослідження дипломної роботи. Для досягнення окресленої мети і виконання завдань, у дипломній роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, просторовий, статистичні, графічний, картографічний; рейтингування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розумінні екологічного туризму в Україні як одного з найперспективніших шляхів покращення стану природно-заповідного фонду України. В дипломній роботі

розроблені науково-прикладні рекомендації щодо вдосконалення розвитку екологічного туризму в Україні, в тому числі на території Національного природного парку «Подільські Товтри», що може стати поштовхом для розвитку екологічного туризму на даній території, сприяти економічному розвитку і забезпечити сталий розвиток туристично-рекреаційної сфери регіону та України в цілому.

Обсяг та структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел, 10 додатків. Текст основних розділів проілюстрований 6 таблицями і 10 рисунками, в тому числі, картосхемами. Загальний обсяг дипломної роботи складає 86 сторінок, зокрема, 69 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ТА ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Природно-географічні туристичні ресурси, їх класифікація.

Найважливішою передумовою організації рекреаційної діяльності виступають *туристичні ресурси*. Під туристичними ресурсами розуміють об'єкти, явища і процеси природного, антропогенного та соціального походження, що використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, її спеціалізацію та економічну ефективність.

Багатогранність поняття «туристичні ресурси» визначається різноманітністю *підходів* до їх класифікації. Любіцева О. О. [25, с. 126] пропонує виділяти шість основних підходів: сутнісний підхід (за предметною сутністю ресурсів) (Додаток А); функціональний підхід (за неповторністю природних умов і рекреаційних ресурсів у поєднанні з комплексністю їх використання); діяльнісний підхід (за характером використання в туризмі); атрактивний підхід (за мірою та формою залучення до туристичної діяльності); ціннісний підхід (за унікальністю рекреаційних ресурсів); еколого-економічний підхід (за споживчою вартістю ресурсів та їх екологічним значенням).

Туристичні ресурси поділяються на три основні *групи*: природно-географічні, історико-культурні та соціально-економічні. Важлива роль в даній класифікації належить природно-географічним туристичним ресурсам, адже саме вони є базою для формування та розвитку основних видів рекреації та туризму.

Під *природно-географічними туристичними ресурсами* розуміють фактори, речовину і властивості компонентів природних та природно-антропогенних

геосистем, які володіють сприятливими внутрішніми і зовнішніми, якісними та кількісними параметрами для реалізації рекреаційної діяльності [39, с. 114].

В межах природно-географічних туристичних ресурсів виділяють наступні *види* ресурсів: геологічні, орографічні (ресурси рельєфу), спелеологічні, гідрологічні, бальнеологічні, біотичні, ландшафтні.

Є й інші класифікації природно-географічних туристичних ресурсів, зокрема, які зображені на рис. 1.

Рис. 1. Структура природно-географічних туристичних ресурсів.

Складено за даними: [26].

Природно-географічні туристичні ресурси, що зображені на рисунку, мають безпосередній вплив на розвиток рекреаційного і туристичного процесів.

До природних туристичних ресурсів другого порядку, які опосередковано впливають на рекреаційні і туристичні процеси, слід віднести орографічні, лісові та флоро-фауністичні або біотичні складники. Варто мати на увазі, що ресурси другого порядку у багатьох випадках можуть мати безпосереднє значення і відігравати провідну роль при формуванні туристичних комплексів та поширенні окремих видів відпочинку і туризму, наприклад, альпінізм, скелелазіння, збирання грибів чи лікарських трав для власного вжитку, сафарі і фотосафарі тощо.

Критерієм поділу окремих видів природних туристичних ресурсів на дві групи є їх вплив на масовість, сезонність і потужність туристичних і рекреаційних потоків, які формуються під дією окремих складових природно-географічного потенціалу.

Клімат, погода, їх комфортність і вплив на самопочуття людини є визначальними, а в багатьох випадках навіть лімітуючими чинниками розвитку для більшості функціональних типів територіальних рекреаційних систем, туристичних комплексів і масових видів туризму. Наприклад, сприятливість помірного, тропічного та субтропічного клімату дозволяє розвивати практично всі види рекреаційно-туристичної діяльності. Тоді як суворість арктичних і антарктичних районів, згубність для здоров'я людини, особливо європейців, екваторіального клімату з його високими температурами та вологістю, унеможливають розвиток масового туризму в цих кліматичних поясах. Натомість, з'являється можливість запроваджувати екологічні, наукові чи екстремальні види туризму, яким притаманна незначна інтенсивність і вибірковість.

Клімат безпосередньо впливає на потужність і сезонність туристичних потоків, стає природним регулятором цінової політики в межах головних туристичних районів світу та окремих країн.

Гідрографічні об'єкти у поєднанні із комфортними погодно-кліматичними умовами перетворилися у визначальний чинник розвитку рекреаційно-туристичних процесів. Океани та моря, озера, великі та малі річки, водосховища стали головними «коридорами» росту для багатьох територіальних рекреаційних систем [43, с. 39].

Головною складовою частиною водних рекреаційно-туристичних ресурсів нині стали морські й океанічні узбережжя з м'яким кліматом і зручними пляжами, що перетворило їх на рекреаційно-туристичні мегаструктури планетарного масштабу – «узбережжя теплих морів», у межах яких концентрується до 80 % загального обсягу туристичних потоків світу.

Бальнеологічні ресурси широко використовуються в рекреаційно-туристичній діяльності. Мінеральні і термальні води, лікувальні грязі, озокерит є природною основою для розвитку оздоровчо-лікувального туризму, який поширений у північноамериканських країнах, в Австралії, Ізраїлі, у більшості європейських країнах, у тому числі і в Україні.

Використання бальнеологічних ресурсів передбачає наявність певних традицій, культури їх медико-рекреаційного споживання, достатнього рівня розвитку медицини і медичних технологій. Відсутність цих соціальних складників загальної культури відпочинку та медичного обслуговування обумовлює низький рівень використання бальнеологічних ресурсів на африканському континенті, у багатьох азійських державах, незважаючи на те, що надра даних регіонів містять значні запаси відповідної сировини.

Особлива роль у розвитку та еволюції рекреаційно-туристичної діяльності належить лісовим ресурсам помірної, тропічної й субекваторіальної поясів.

Ліси помірної пояси, насамперед соснові, поліпшують якість повітря, наповнюють його ефірними оліями, алкалоїдами, фітонцидами і вбивають хвороботворні бактерії. Такі лісові масиви стають основою для функціонування оздоровчих закладів і місцями масового відпочинку населення. Для більшості європейських країн, особливо для Німеччини, Австрії, скандинавських держав, Польщі, України, Росії ліси є потужним природним рекреаційно-туристичним ресурсом [51, с. 253].

Велике значення для туризму та рекреації має рельєф. Орографічні ресурси, у першу чергу, нерівності земної поверхні, а особливо наявність складчастих споруд, сприяють розвитку окремих напрямків рекреаційно-туристичної діяльності, пов'язаних зі спуском чи підйомом: гірськолижний і пішохідний туризм, альпінізм, скелелазіння, даунхіл, дельтапланеризм тощо. На інтенсивність туристичного використання гірських споруд впливає не стільки їх привабливість чи доступність, скільки рівень освоєння прилеглих територій і близькість до споживчого ринку. Прикладами є Альпи, Карпати, Піренеї,

Балканські гори, які стали «домашніми» для європейців. Ця закономірність не спрацьовує для екстремальних видів туризму, де відстань, доступність і освоєння прилеглих районів відходять на другий план.

Карстові печери, пляжі, коралові рифи, відслонення гірських порід та інші привабливі геоморфологічні об'єкти - підґрунтя для розвою пляжно-купального, екологічного, наукового, екстремального і пізнавального туризму.

Ландшафт як природне оточення рекреаційно-туристичної діяльності, формує рівень сприятливості для відпочинку й естетичності відчуттів, які його супроводжують. Перевагу отримують ті країни та регіони, які володіють ландшафтною мозаїчністю і поєднанням на обмежених територіях пляжних прибережних і приуслових, гірських, лісових, приозерних місцевостей у різних комбінаціях.

Серед різноманіття рекреаційно-туристичних ландшафтів як середовища, в якому відбуваються рекреаційні процеси, виділяються кілька типів (лікувально-оздоровчі, спортивно-туристичні та інші) та видів, таких як бальнеологічні, підводні коралові, сакральні тощо (рис. 2).

Рис. 2. Функціональні типи та види рекреаційно-туристичних ландшафтів.

Складено за даними: [35].

Флоро-фауністичні туристичні ресурси мають значний вплив на розвиток як масового, так і альтернативного видів туризму.

Особливо флоро-фауністичні туристичні ресурси використовуються для розвитку екологічного та наукового туризму.

1.2. Теоретичні основи визначення сутності екологічного туризму.

Екологічний туризм або екотуризм у регіонах світу трактують по-різному. Розрізняють дві його моделі: західноєвропейську й австралійську [40, с. 191].

Західноєвропейська модель розробляється в Італії, Іспанії, Франції, Німеччині, політика яких спрямована на створення максимального комфорту для відпочинку людини. Слід зауважити, що це призвело до високого ступеня урбанізованості, зміни природного ландшафту, забруднення повітря й води, тобто до серйозних порушень природного балансу загалом і в національних парках зокрема.

Австралійська модель дуже поширена в Австралії та США. Основою згаданої моделі слугує концепція, розроблена природоохоронними організаціями Австралії, яка ґрунтується на пізнанні туристами природи й ознайомленні з її особливостями.

У Квебеку в травні 2002 р. на Всесвітньому екотуристському саміті прийнято декларацію, яка містить рекомендації щодо розвитку цього виду туризму в різних країнах світу. На цьому форумі досягнуто домовленості відносно тлумачення поняття екотуризм. Ця декларація засвідчує, що запропоноване поняття стосується тільки видів туризму, спрямованих на захист навколишнього середовища, визнання й повагу місцевого та корінного співтовариств, культурну й природоохоронну освіту туристів.

Екологічний туризм, у контексті його стійкого розвитку, передбачає раціональне використання та відтворення природних ресурсів, збереження навколишнього середовища. Це певною мірою обмежує залучення до екотуризму природно-промислових видів діяльності: полювання, рибальства, збирання грибів та ягід для продажу й заготівлі, оскільки неконтрольований збір природних багатств спричиняє порушення природного балансу ландшафту.

Проведене дослідження наукових праць дає можливість узагальнити

результати напрацювань, виявити принципово важливі складники та характеристики, які слугуватимуть основою для визначення сутності екологічного туризму (рис. 3). Для визначення сутності цього виду туризму використано методичний підхід, запропонований Л. М. Черчик [54, с. 158].

Рис. 3. Складники визначення сутності екологічного туризму.

Складено за даними: [54].

Серед провідних цілей екотуристських подорожей, насамперед, виступає прагнення людей до спілкування з природою. У зв'язку з цим пов'язано походження таких близьких за змістом понять: природно-орієнтований туризм, зелений туризм, м'який туризм або «природний туризм із м'яким дотиком до природи» й ін. Відбувається зміщення в моделях споживання, оскільки для

багатьох людей туризм уже не розкіш, а природна потреба. В багатьох європейських країнах утвердилося таке поняття, як «право на туризм». Це було зафіксовано в Глобальному етичному кодексі туризму, який 1999 р. ухвалила Генеральна асамблея Всесвітньої туристичної організації Організації Об'єднаних Націй (ЮНВТО) в Чилі.

Екологічний туризм як бізнес або індустрія потрапив зараз під рубрику відповідальних методів ведення бізнесу й отримав визначення відповідальний туризм. Розуміння багатогранності рекреаційно-туристського використання території національних природних парків значною мірою віддзеркалює рівень їх цінності, визначає їхню роль у становленні соціальної свідомості людини, розвитку національної та регіональної економіки, дає можливість комплексно сформулювати цілі екологічного туризму, формуючи їх за визначеними підходами, у контексті яких ми його трактуємо, а саме: соціального, територіального, екологічного, правового, управлінського (рис. 4).

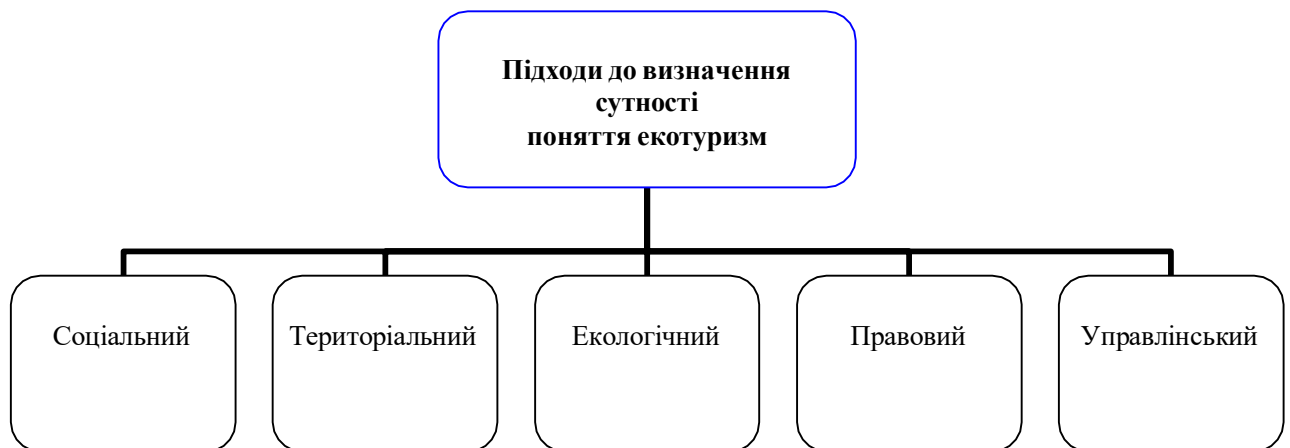

Рис. 4. Підходи до визначення сутності поняття «Екологічний туризм».

Складено за даними: [28].

Соціальний підхід визначається виконанням екологічним туризмом соціальних функцій, провідною серед яких є задоволення потреб туристів. Цей

підхід до визначення сутності екотуризму передбачає окреслення цільових груп туристів. Дослідження попиту на окремі види туристських послуг дає можливість формувати відповідну інфраструктуру екологічного туризму.

Територіальний підхід визначає локалізацію екологічного туризму. У контексті наших досліджень, екологічний туризм здійснюється й розвивається на відносно незмінених господарською діяльністю ландшафтах. Оскільки більшість серед них сьогодні є природоохоронними, об'єктом нашого дослідження – розвиток екологічного туризму на природоохоронних територіях, зокрема в національних природних парках.

Екологічний підхід провідний, оскільки ґрунтується на взаємодії природи й людини. Ми трактуємо його з позиції виконання природоохоронної функції, використовуючи відповідні методики, які регламентуватимуть рекреаційні навантаження на природоохоронних територіях, відповідно до рекреаційної місткості та стійкості ландшафту [33].

Правовий підхід відзначається наявністю правової бази здійснення екологічного туризму в межах природоохоронних територій.

Специфіка управлінського підходу полягає в тому, що прагнення до отримання прибутку від екологічного туризму поєднується з формуванням і реалізацією комплексу заходів, які мають природоохоронні цілі, оскільки важливо зберегти унікальні природні ландшафти. Тому менеджмент в екотуризмі дає змогу досягти компромісу між притаманним ринковій економіці прагненням до прибутку й захистом навколишнього середовища від негативного впливу туристської діяльності.

Багатогранність екологічного туризму визначається принципами рекреаційно-туристського використання території національних природних парків, серед яких основними ми вважаємо:

– принцип регулювання попиту. Попит на відпочинок в межах національних природних парків істотно зростає з кожним роком. Однак він коливається під впливом різних чинників: рекреаційно-туристської

привабливості природного ландшафту, якості наданих послуг, сезону, моди, платоспроможності туристів;

– принцип раціонального природокористування, полягає в потребі такого суспільного використання природоохоронних ландшафтів, за якого вони зберігають здатність до регенерації, тобто можливості повернення до стану, наближеного за функціональними характеристиками до вихідного;

– принцип збалансованого природокористування. Виробництво туристського рекреаційного продукту в межах природоохоронних ландшафтів має здійснюватися відповідно до їхньої місткості та стійкості до рекреаційних навантажень;

– принцип комплексно-регіональний. Забезпечує розвиток природоохоронних ландшафтів, що відбувається на засадах територіальної прив'язаності екотуристського потенціалу та природоохоронної території, зумовлює їхні індивідуальні характеристики й ознаки системного утворення, що має теоретичне та практичне значення;

– принцип резервації, або створення нових заповідних, еталонних та унікальних систем [4, с. 61].

Серед теоретико-методологічних складників визначення сутності екологічного туризму ми виділяємо три його провідні функції: природоохоронну, економічну та соціальну. Природоохоронна функція екологічного туризму полягає в запобіганні деградації природоохоронних комплексів національних природних парків, економічна – в розвитку виробничої інфраструктури, створенні додаткових робочих місць, наповненні місцевого бюджету, соціальна – у задоволенні потреб туристів різноманітними видами відпочинку.

Аналіз опублікованих матеріалів дає підставу стверджувати, що, визначаючи сутність екотуризму, важливо дослідити такі п'ять критеріїв, які є вихідними ознаками трактування цього поняття (рис. 5).

Критерії визначення сутності поняття «Екологічний туризм»:

– організаційний, котрий ґрунтується на врахуванні туристського попиту на відпочинок та рекреаційно-туристської місткості ландшафтів у межах природоохоронних територій;

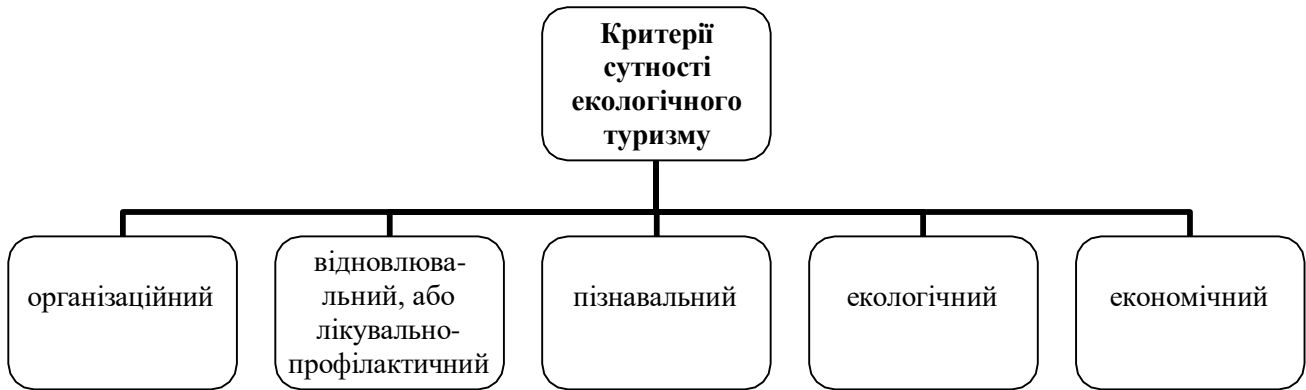

Рис. 5. Критерії визначення сутності поняття «Екологічний туризм».

Складено за даними: [53].

– відновлювальний, або лікувально-профілактичний, спрямований на відновлення фізичних та духовних сил туриста, його лікування;

– пізнавальний, пов’язаний із вивченням природи, можливістю отримати туристами нові знання щодо унікальності досліджуваного ландшафту;

– екологічний, тобто мінімізація зовнішнього впливу на природний ландшафт, ґрунтується на дотриманні відповідних норм і технологій під час виконання екологічних турів і програм;

– економічний (це перспективи розвитку регіону (області), підвищення життєвого рівня населення).

Отож, у відомих наукових працях, де аналізується визначення поняття екологічний туризм, ми виділили ті критерії, які найчастіше трапляються і відповідають нашим підходам. На підставі такого синтезу це визначення можна сформулювати так: екотуризм – це такий вид туризму, який ґрунтується на туристському попиті з урахуванням стійкості й рекреаційно-туристської місткості ландшафту, розвивається та функціонує на відносно незмінених господарською

діяльністю природних територіях, зокрема природоохоронних, в умовах дотримання природоохоронних норм і технологій під час виконання екологічних турів і програм; його провідні функції – задоволення потреб туристів різноманітними видами відпочинку, розвиток виробничої інфраструктури, створення додаткових робочих місць, наповнення місцевого бюджету, збереження цінних природних комплексів, екологічна освіта серед широких мас населення [53, с. 188].

1.3. Природно-географічні об'єкти екологічного туризму.

Екотуризм передбачає гармонійне єднання людини, засобів рекреації, природного середовища та рекреаційної інфраструктури [17]. Любіцева О. О. підкреслює, що екологічний туризм заснований на максимізації використання природно-рекреаційних благ та ресурсів і спрямований на еколого-просвітницьку рекреаційну діяльність [25, с. 116].

Будь-який екологічний тур повинен мати три складові: екоосвітню (наявність елементів екологічної освіти), природоохоронну (природозберігаюча поведінка групи на маршруті, мінімізація впливу туристів на природне середовище), етнотолерантну (повага до культури та інтересів місцевих жителів).

Основними об'єктами екологічного туризму виступають унікальні природні комплекси [32, с. 162]:

- національні та природні парки, державні природні заказники, пам'ятки природи;
- дендрологічні парки й ботанічні сади;
- лікувально-оздоровчі місцевості та курорти;
- заповідники (з певними обмеженнями).

Природоохоронні території у всьому світі використовуються для організації екотуристичної діяльності. В Україні, згідно зі ст. 9 Закон України «Про природно-заповідний фонд України», «території та об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ) використовуються у природоохоронних цілях; у науково-дослідних цілях; в оздоровчих та інших рекреаційних цілях; для потреб моніторингу навколишнього природного середовища» [15]. Таким чином, одним із видів діяльності ПЗФ в Україні, як і в багатьох інших країнах, є рекреаційна діяльність. Заповідними територіями та об'єктами природного походження є природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища. Штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-

пам'ятки садово-паркового мистецтва [8, с. 435]. Загалом виокремлюють 11 категорій об'єктів ПЗФ. Проте не на всіх об'єктах ПЗФ надають рекреаційні послуги, зокрема екскурсійні діяльність [18]. Розглянемо види ПЗФ та можливості реалізації рекреаційної/туристської діяльності в межах кожного (табл. 1).

Таблиця 1.

*Характеристика видів природно-заповідного фонду
та можливість реалізації рекреаційних цілей у межах кожного*

Вид природно-заповідного фонду	Характеристика	Можливість провадження туристської діяльності
1. Природні заповідники [стаття 15, 4]	Є природними, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що утворюються з метою збереження у природному стані типових або унікальних для цієї ландшафтної зони природних комплексів.	Не визначено.
2. Біосферні заповідники [стаття 17, 4]	Є природними, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що утворюються з метою збереження у природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери.	Рекреаційна діяльність відповідно до зонування (дозволена у зоні антропогенних ландшафтів).
3. Національний природний парк [стаття 20, 4]	Є природоохоронною, рекреаційною, культурно-освітньою, науково-дослідною установою загальнодержавного значення, що створюється з метою збереження, відтворення й ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.	Рекреаційна діяльність відповідно до зонування: в зоні регульованої рекреації проводяться короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд мальовничих і пам'ятних місць; у цій зоні дозволяється влаштування та обладнання туристських маршрутів і екологічних стежок; зона стаціонарної рекреації – призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку; тут забороняється будь-яка господарська діяльність, що не пов'язана з цільовим призначенням цієї функціональної зони або може шкідливо вплинути на стан природних комплексів.
4. Регіональні ландшафтні парки [стаття 23, 4]	Є природоохоронними, рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення.	Забезпечує створення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів і об'єктів.
5. Заказники [стаття 25, 4]	Є природними територіями (акваторіями) з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх компонентів.	Не визначено.
6. Пам'ятки природи [стаття 27, 4]	Окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне, пізнавальне і культурне значення, з метою збереження їх у природному стані.	Не визначено.
7. Заповідні урочища [стаття 29, 4]	Це лісові, степові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне і естетичне значення, з метою збереження їх у природному стані.	Не визначено.

Вид природно-заповідного фонду	Характеристика	Можливість провадження туристської діяльності
8. Ботанічні сади [стаття 31, 4]	Є науково-дослідними природоохоронними установами, метою діяльності яких є створення, поповнення та збереження ботанічних колекцій, ведення наукової, навчальної та освітньої роботи.	Рекреаційна діяльність відповідно до зонування: експозиційна зона передбачає відвідування в порядку, що встановлюється адміністрацією ботанічного саду.
9. Дендрологічні парки [стаття 33, 4]	Є науково-дослідними природоохоронними установами, метою діяльності яких є збереження і вивчення у спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і чагарників та їх композицій для найбільш ефективного наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання.	Рекреаційна діяльність відповідно до зонування.
10. Зоологічні парки [стаття 35, 4]	Є природоохоронними культурно-освітніми та науково-дослідними установами, які створюються з метою організації екологічної освітньо-виховної роботи, створення експозицій рідкісних, екзотичних та місцевих видів тварин, збереження їх генофонду, вивчення дикої фауни і розроблення наукових основ її розведення у неволі.	Рекреаційна діяльність відповідно до зонування, зокрема рекреаційна зона призначена для організації відпочинку та обслуговування відвідувачів парку.
11. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва [стаття 37, 4]	Є природоохоронними рекреаційними установами, метою яких є охорона цінних зразків паркового будівництва та їх використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях.	На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва забезпечується проведення екскурсій та масовий відпочинок населення.

Складено за даними: [57].

Як видно із таблиці 1, в таких об'єктах природно-заповідного фонду, як біосферні заповідники, національні природні парки та регіональні ландшафтні парки можливо надавати туристські послуги. У ботанічних садах, дендропарках, зоопарках та парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва також можуть створюватись умови для ведення рекреаційної діяльності.

На питання, бути чи не бути екологічному туризму в природних заповідниках, Закон дає негативну відповідь, також багато представників наукової громадськості наполягають, що це є неприйнятним. Наводиться і такий аргумент: «історично українські заповідники йшли по особливому шляху, який не передбачав самої можливості екотуризму. Так було заведено завжди, на їх території припустимі лише наукові дослідження» [15]. При цьому управління територіями та об'єктами ПЗФ здійснюється спеціальними адміністраціями, які очолюють керівники з екологічною, біологічною або географічною освітою, відповідно зацікавлені в розвитку наукової діяльності, а не туристичної. Є й протилежні ситуації, наприклад, у Хомутовському степу з ініціативи дирекції заповідника в заповідній зоні була споруджена альтанка для відпочинку, а в

Кам'яних могилах – культові споруди, а також довгий час влаштовувалося масове свято – День прийому в козаки. У Карадазькому заповіднику постійно порушується порядок проведення екскурсійної діяльності, в Ялтинському гірсько-лісовому заповіднику на Ай-Петрі незаконно споруджений розважальний центр [1, с. 93].

За даними Державної служби статистики України, у 2021 р. нараховується 8245 об'єктів ПЗФ загальною площею 4318,2 тис. га, або 7,2% загальної площі країни. В Україні діють 5 біосферних заповідників, 49 національних природних та 81 регіональний ландшафтний парк [41, 301], численні заказники, дендропарки, де створено понад 150 екологічних стежок, 43 еколого-інформаційні центри, 36 музеїв природи та сотні спеціально облаштованих місць для відпочинку. В розрізі регіонів найбільша частка площ, відведених на заповідники та національні природні парки, припадає на Херсонську (14,5%, або 290,6 тис. га), Хмельницьку (13,5%, або 270,1 тис. га) та Київську області (12,2%, або 244,2 тис. га), найменша – на Дніпропетровську область (0,2%, або 3,8 тис. га) [9].

Найвідомішими об'єктами ПЗФ, які відвідують туристи, є п'ять біосферних заповідників, а саме Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник (Київська область), біосферний заповідник «Асканія-Нова» (Херсонська область), Дунайський біосферний заповідник (Одеська область), Чорноморський біосферний заповідник (Херсонська, Миколаївська області), Карпатський біосферний заповідник (Закарпатська область); а також такі національні природні парки (НПП), як НПП «Медобори» (Тернопільська область), НПП «Кременецькі гори» (Тернопільська область), НПП «Дністровський каньйон» (Тернопільська область), природний заповідник Горгани (Івано-Франківська область), Карадазький заповідник (АР Крим), Шацький національний природний парк (Волинська область), НПП «Голосіївський» (м. Київ); дендропарки «Софіївка» (Черкаська область) та

«Олександрія» (Київська область) та інші.

За даними Державної служби статистики України, щороку об'єкти ПЗФ відвідують мільйони туристів та екскурсантів. Водночас точні відомості про це відсутні, оскільки відвідання більшості таких об'єктів не потребує будь-яких погоджень і є безкоштовним. До найбільш відвідуваних належать національні природні парки «Голосіївський», «Карпатський», «Шацький», «Кременецькі гори», «Святі Гори» та ін. Щоправда, в останніх більшість відвідувачів є паломниками Почаївської Лаври та Святогірської Лаври відповідно. Великою є кількість відвідувачів дендрологічних парків «Софіївка» та «Олександрія», деяких ботанічних садів [49, с. 78].

Кількість штатних працівників в установах ПЗФ України приблизно становить 4,5 тис. осіб. Кожен біосферний заповідник та національний природний парк має у своєму складі науковий, еколого-освітній та рекреаційний підрозділи, в яких працюють висококваліфіковані спеціалісти. Крім традиційних видів туристичних послуг, вони організовують нові для України, але дуже популярні в країнах Європи, Америки, Африки, а також в Австралії види відпочинку – спостереження за птахами, фотополювання, волонтерський туризм та ін. [3, с. 112]. Згідно зі ст. 47 Закону України «Про природно-заповідний фонд», кошти, отримані об'єктами ПЗФ від наукової, природоохоронної, туристсько-екскурсійної, рекламно-видавничої та іншої діяльності в межах заповідних територій та об'єктів, що не суперечать їх цільовому призначенню, є їх власними коштами [15]. Ці кошти можуть використовуватися для розвитку цих територій, а отже, доцільною є диверсифікація господарської діяльності (зокрема, впровадження туристсько-екскурсійної).

Прикладом типових проблем у розвитку екотуризму на території НПП є: різне підпорядкування і відповідно відсутність єдиної стратегії управління та розвитку установ НПП; низький рівень заробітних плат і низька мотивація співробітників установ; недостатній рівень фінансування з боку держави,

відсутність коштів на розвиток інфраструктури, неможливість займатися розвитком інфраструктури за межами території установ НПП; несприйняття місцевими адміністраціями та органами місцевого самоврядування установ НПП, небажання співпрацювати; відсутність розуміння, як розвивати туризм, із боку співробітників установ НПП; елементарне небажання працювати. Негативними прикладами відсутності правильно організованого екотуризму є НПП «Дністровський каньйон», НПП «Черемоський» (збір грошей з туристів без облаштування стоянок); НПП «Шацький» (відсутність діяльності, спрямованої на розвиток будь-якого іншого виду туризму, крім пасивно-відпочинкового); НПП «Джарилгач» (неможливість активно розвивати туризм через категоричне несприйняття місцевим населенням та місцевими органами влади); ПЗ «Медобори» (вирубка лісу) [20, с. 344].

ПЗФ України включає окремі об'єкти, що мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного та рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу, забезпечення моніторингу довкілля [34].

Історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал країни є важливим фактором розвитку туристичної галузі, тому одним із найважливіших заходів реалізації цієї програми передбачається визначення рекреаційного потенціалу всіх регіонів країни, зокрема, проведення інвентаризації та оцінки різноманітних видів туристських ресурсів держави [29].

В цілому до складу територій та об'єктів ПЗФ України входить 4 біосферних заповідники, 18 природних заповідників, 47 національних природних парків, 3042 заказники, 3388 пам'яток природи, 69 регіональних ландшафтних парків, 808 заповідних урочищ, а також низка природно-антропогенних об'єктів (ботанічних садів, зоологічних парків, дендропарків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва). З них за кількістю найбільшу частку мають пам'ятки природи, заказники та заповідні урочища – разом близько 90% кількості всіх об'єктів.

Отже, в Україні туристська діяльність дозволена та практикується в межах відповідних зон таких природоохоронних територій, як біосферні заповідники, природні національні парки, регіональні ландшафтні парки. На жаль, дотепер вітчизняні туристи, відвідуючи об'єкти ПЗФ, часто порушують принципи екологічної поведінки та, як наслідок, негативно впливають на мисливську і харчову поведінку диких тварин; моторні човнові екскурсії та незаконний вилов риби зменшують популяцію риб; відбуваються пожежі з вини відвідувачів, засмічення природоохоронних територій, витоштування туристами трав'яного покриву тощо. Недостатньо розвинений і освітній аспект вітчизняного екотуризму, часто екскурсія або тур спрямовані тільки на демонстрацію визначних пам'яток або екзотичних «чудес» природи, а не на розуміння екологічних проблем та активне їх вирішення. На думку автора, позитивний приклад розвитку екотуризму в Україні можливий за умови регламентації туристичної діяльності з метою додержанням режиму охорони природно-заповідних компонентів та об'єктів. Екотуристичні маршрути доцільно проводити за прокладеними та маркованими екостежками під керівництвом професійного гіда, що в перспективі дасть змогу підняти рейтинг заповідної справи, підвищить соціальну значущість заповідників та, як наслідок, сприятиме їх визнанню населенням і органами влади в регіонах. Крім того, провадження рекреаційної діяльності в природних заповідниках може упередити незаконними використання природних ресурсів [5, с. 129].

При цьому взаємовигідна співпраця туроператорів, природоохоронних установ (спеціальні адміністрації біосферних заповідників, НПП, регіональних ландшафтних парків) та інших природоохоронних організацій дасть змогу уникнути необґрунтованого будівництва малих ГЕС, знищення порогів і можливостей для розвитку водного туризму; уникнути масштабної вирубки лісу, дасть змогу ефективно розвивати мережу природно-заповідного фонду.

Висновки до розділу 1.

Отже, найважливішою передумовою організації рекреаційної діяльності виступають *туристичні ресурси*. Туристичні ресурси поділяються на три основні *групи*: природно-географічні, історико-культурні та соціально-економічні. Важлива роль в даній класифікації належить природно-географічним туристичним ресурсам, адже саме вони є базою для формування та розвитку основних видів рекреації та туризму. Під *природно-географічними туристичними ресурсами* розуміють фактори, речовину і властивості компонентів природних та природно-антропогенних геосистем, які володіють сприятливими внутрішніми і зовнішніми, якісними та кількісними параметрами для реалізації рекреаційної діяльності. В межах природно-географічних туристичних ресурсів виділяють наступні *види* ресурсів: геологічні, орографічні (ресурси рельєфу), спелеологічні, гідрологічні, бальнеологічні, біотичні, ландшафтні.

На нашу думку, екологічний складник, під яким розуміють прагнення не завдати шкоди середовищу, де здійснюється туризм, має бути присутнім у будь-якого виду. Однак, коли трактується туризм у межах природоохоронних ландшафтів, екологічний складник набуває глибшого значення, оскільки ці території мають свої особливості використання. Власне тому екотуризм ми трактуємо як такий, що розвивається в межах природоохоронних ландшафтів національних природних парків, де рекреаційно-туристська діяльність має здійснюватися тільки в тих місцях і в такому обсязі, наскільки це гарантує збереження виділених для заповідання об'єктів.

В Україні туристська діяльність дозволена та практикується в межах відповідних зон таких природоохоронних територій, як біосферні заповідники, природні національні парки, регіональні ландшафтні парки.

РОЗДІЛ 2. ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ НА ТЕРИТОРІЯХ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

2.1. Екологічний туризм на природоохоронних територіях України.

Екологічний туризм – один з порівняно нових видів туристичної діяльності, концепція якого почала формуватися у 80-ті роки ХХ століття і передбачала перш за все дбайливе ставлення до природи, культури й традицій місцевого населення під час подорожей. Популярність цього виду туризму серед туристів швидко зростає в кожному регіоні світу.

Як зазначалося, основними об'єктами екологічного туризму виступають об'єкти ПЗФ. За площею 84% ПЗФ припадає на заказники та національні природні й регіональні ландшафтні парки, близько 15% площ ПЗФ займають біосферні заповідники, природні заповідники та заповідні урочища, і лише близько 1% площ ПЗФ займають пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, дендрологічні парки та зоологічні парки (рис. 6).

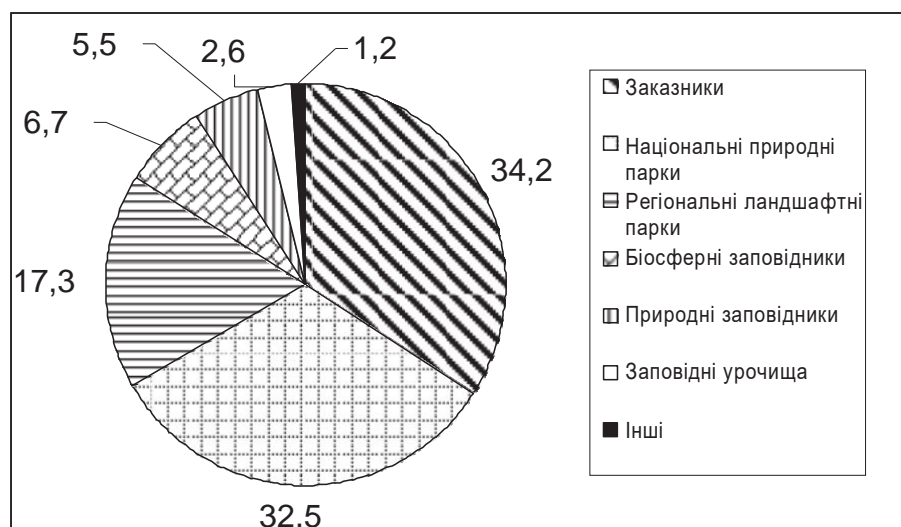

Рис. 6. Частка площі територій та об'єктів окремих категорій ПЗФ України.

Складено за даними: [13].

Для аналізу використання об'єктів ПЗФ України у регіональному розрізі було розраховано показники щільності, концентрації та локалізації об'єктів ПЗФ. Показник щільності об'єктів ПЗФ у розрізі регіонів України було розраховано за формулою 1:

$$K_{щ} = \frac{S_{ПЗФ}}{S_{обл.}}$$

де $K_{щ}$ – показник щільності об'єктів ПЗФ;

$S_{ПЗФ}$ – загальна площа об'єктів ПЗФ в регіоні, км²;

$S_{обл.}$ – площа регіону, км² [54].

Частка площ ПЗФ від площ адміністративних одиниць («показник заповідності») значно відрізняється за регіонами України. Найменшою – 1-2% – вона є у Кіровоградській, Дніпропетровській Вінницькій областях, найбільшою – 12,0-15,7% – у західних областях (Івано-Франківській, Хмельницькій, Закарпатській, Волинській, Тернопільській, Чернівецькій), а також у м. Києві (рис. 7).

Це пояснюється як природними ландшафтними особливостями західних регіонів (відносно висока лісистість, більш різноманітний рельєф тощо), так і значно нижчим рівнем їх господарського освоєння (промислового і сільськогосподарського) у порівнянні з центральними та східними областями. При цьому найбільша кількість об'єктів ПЗФ характерна для Чернігівської (651), Тернопільської (545), Івано-Франківської (444) та Черкаської (412) областей, а найменша – для Закарпатської (76) та Херсонської (83) областей [7, с. 63].

Показник концентрації об'єктів ПЗФ у розрізі регіонів України було розраховано за формулою 2:

$$K_k = \frac{Q_{ПЗФ}}{\sqrt{SXP}}$$

де K_k – показник концентрації;

$Q_{ПЗФ}$ – кількість об'єктів ПЗФ в регіоні;

S – площа території регіону, км²;

P – кількість населення регіону, тис. осіб. [54].

Показник локалізації об'єктів ПЗФ у розрізі регіонів України було розраховано за формулою 3:

$$P_z = \frac{S_{ПЗФ}}{S_{обл.}/100 \text{ км}^2}$$

де P_z – показник локалізації об'єктів ПЗФ;

$S_{ПЗФ}$ – загальна площа об'єктів ПЗФ в регіоні, км²;

$S_{обл.}$ – площа регіону, км² [54].

Результати розрахунків представлені в Додатку Б. Найвищий рівень концентрації об'єктів ПЗФ (понад 2,1) характерний для Чернігівської (7,0), Тернопільської, Івано-Франківської, Волинської, Черкаської областей. У Чернігівській області найбільша в Україні кількість об'єктів ПЗФ усіх категорій при незначній чисельності населення (23 місце серед регіонів України), що й дає цьому регіону першість у територіальній концентрації об'єктів ПЗФ, незважаючи на найбільшу площу серед регіонів України. Черкаська область має високу концентрацію об'єктів ПЗФ з урахуванням незначної площі області (18 місце серед регіонів України) та відносно невеликої чисельності населення (17 місце).

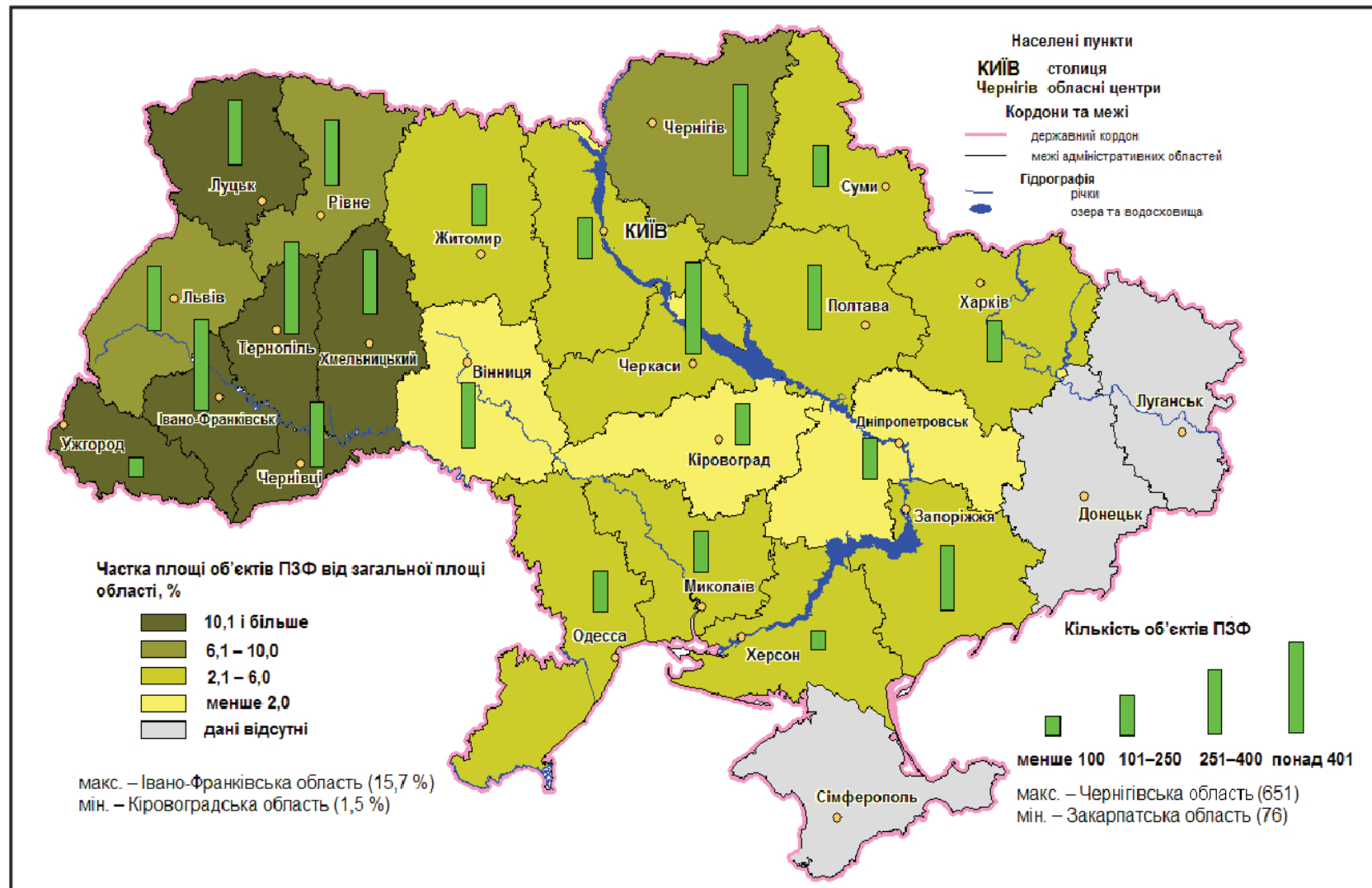

Рис. 7. Територіальний розподіл об'єктів природно-заповідного фонду України (за 2021 р.).

Складено за даними: [13].

Івано-Франківська, Волинська і Тернопільська області відзначаються як значною кількістю об'єктів ПЗФ, так і відносно невеликими площами території та чисельністю населення, що й зумовлює високі показники концентрації ПЗФ на їх територіях.

Сьогодні потенціал об'єктів ПЗФ України використовують для туристичних потреб дуже обмежено. Територіально розвиток екологічного туризму припадає на найбільш атрактивні та відповідним чином облаштовані об'єкти ПЗФ, якими є національні природні парки, біосферні заповідники та регіональні ландшафтні парки, зоопарки, ботанічні сади та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

За даними Державної служби статистики України, установи ПЗФ з туристською метою у 2021 році відвідало 3,79 млн. осіб, що на 0,4 млн. осіб більше, ніж у 2018 році [9]. Найбільше відвідують національні природні парки – 3,54 млн. осіб у 2021 році (3,11 млн. осіб у 2020 році). При цьому кількість відвідувачів варіюється в дуже широкому діапазоні – від кількох тисяч у більшості об'єктів до 40–110 тис. осіб в НПП «Сколівські Бескиди» (48 тис.), «Пирятинський» (48), «Синевир» (49), «Гуцульщина» (72), «Подільські Товтри» (72), Шацький (100), Карпатський (110 тис.). Найбільшу кількість відвідувачів зафіксовано в НПП «Голосіївський» (1,23 млн. осіб) та «Святі гори» – 1,7 млн. осіб. Біосферні заповідники відвідали за рік 158,9 тис. осіб. Найбільшу кількість відвідувачів зафіксовано у біосферних заповідниках «Асканія-Нова» (92,7 тис. осіб) та Карпатському (44,8 тис. осіб). Території природних заповідників у 2021 році відвідали з еколого-пізнавальною метою 92,6 тис. осіб.

У 2021 році установи ПЗФ запропонували відвідувачам 319 туристських маршрутів (у 2020 році – 269). Найбільше таких маршрутів функціонувало у Карпатському НПП (58), Ужанському НПП (22), Карпатському біосферному заповіднику (18), Кримському природному заповіднику (14), НПП «Синевир» (13), Ялтинському гірсько-лісовому природному заповіднику (12) та НПП «Сколівські Бескиди» (11).

На теперішній час більшість об'єктів ПЗФ (за виключенням описаних вище) практично не виконують покладених на них рекреаційних функцій та фактично не задіяні у розвитку екологічного туризму, а в адміністрації багатьох природно-заповідних об'єктів часто мають слабе уявлення про сутність екотуризму та принципи його організації, планування і управління, що на сьогодні є суттєвою проблемою і фактично унеможлиблює діяльність у сфері екологічного туризму.

Більша частина об'єктів ПЗФ України має застарілу туристичну інфраструктуру, проводять недостатню рекламну кампанію із залучення туристів, мають недостатньо високий рівень атрактивності екологічних маршрутів у порівнянні з провідними світовими маршрутами, отримують недостатнє державне фінансування та підтримку функціонування цих об'єктів, що у підсумку стримує залучення більшої кількості вітчизняних туристів і фактично перешкоджає розвитку міжнародного попиту [42, с. 59].

Серед позитивних зрушень у даній сфері можна відзначити наступні тенденції:

- ✓ поступове облаштування територій об'єктів ПЗФ елементами рекреаційної інфраструктури та розробка нових туристських маршрутів і екологічних стежок, про що регулярно повідомляється у відповідних щорічних доповідях про стан навколишнього природного середовища в Україні;

- ✓ збільшення кількості фірм, що спеціалізуються на екотуризмі та сільському зеленому туризмі;

- ✓ розширення спектру пропозицій від туроператорів щодо програм так званого активного відпочинку як всередині країни, так і за кордоном, розширення рекламування турагентами турів екологічного спрямування.

2.2. Екологічний туризм на територіях національних природних парків України.

Аналіз світового досвіду свідчить, що нині в таких розвинених країнах, як США, Канада, Франція, Японія, екологічний туризм, пов'язаний з відвідуванням національних природних парків (НПП) – найбільш популярний вид внутрішнього і міжнародного туризму.

Основні напрями розвитку екологічного туризму в національних парках можна поділити на дві моделі:

- американську або австралійську – це екотуризм у межах територій (акваторій), які знаходяться під особливою охороною і в умовах «дикої», непорушеної або мало зміненої природи;

- європейську – це екотуризм у частково антропогенно змінених територіях, поза межами зон і акваторій, що знаходяться під особливою охороною, на просторі окультуреного або культурного ландшафту.

Лідерами розвитку американської моделі є США, Канада, Австралія. За цією моделлю інтенсивно розвивається екотуризм Південної й Центральної Америки, країни Південно-Східної Азії.

Доходи від екоподорожей до США становлять як мінімум 10 % від міжнародного туризму. Відвідуваність одного з перших національних парків – Йеллоустоунського національного парку становить близько трьох мільйонів осіб за рік. З моменту заснування в 1872 р. у ньому побувало понад 4 мільярди відвідувачів [55, с. 272].

Туризм у національних парках Канади приносить щорічно 24 мільярди доларів, що становить близько чверті всіх доходів від туризму.

Австралія має велику систему національних парків, вони є основою екологічного туризму в країні. Саме з метою побачити національні парки приїжджають 40 % туристів з усього світу, щороку ця цифра зростає. В умовах сильно освоєної Європи основним завданням національних парків є збереження

природних комплексів і парків-пам'яток садово-паркового мистецтва на тлі присутності відвідувачів.

Для європейського типу національного парку характерна наявність на його території господарських зон. Тут висока ступінь замученості земель буферних зон парків у господарській обіг. На значних площах перетворених ландшафтів існують постійні поселення, зокрема міста.

Національні природні парки України мають відіграти важливе значення для розвитку екологічного туризму. Майже всі національні природні парки, в тій чи іншій ступені використовуються в екологічному туризмі (Додаток В).

Список Національних природних парків на території України представлений у Додатку Г.

Аналіз розвитку національних парків в Україні свідчить, що в рекреаційно-туристичному аспекті можна виділити два типи національних парків:

- національні парки з вираженою рекреаційно-туристичною функцією, які створювали довкола відомих рекреаційних центрів. Це Яремчанський, Кам'янець-Подільський, Світязько-Шацькі парки;

- національні парки з екстенсивним типом туристичного розвитку, які стали створювати на початку 1990-х рр. на базі існуючих заказників і заповідників. Вони мають слабку або недорозвинуту туристичну інфраструктуру, а населені пункти займають незначну, а часто лише периферійну частину. Це такі парки, як: «Синевір», «Вижницький», «Сколівські Бескиди», «Деснянсько-Старогутський» та «Яворівський».

Результати нашого дослідження свідчать, що нацпарки, розташовані в традиційних туристичних районах (Карпат, басейни Дністра і Південного Бугу), безумовно, орієнтовані на розвиток екологічного туризму. У нацпарках Карпат триває системна робота зі створення інфраструктури екотуризму: розчищені й промарковані екологічні стежки, обладнані стоянки, установлені покажчики та інформаційні щити за європейськими зразками [31, с. 8].

Однак, навіть у Карпатських парках зареєстровану відвідуваність і прибуток

парків від екотуризму поки не можна вважати навіть мінімально задовільними. Наприклад, найбільш успішний і популярний серед туристів Синевірський нацпарк має показники на рівні 50 тисяч відвідувань і 1 млн. грн. за рік.

Для виявлення причин такого стану справ можна навести приклад Ужанського національного природного парку, котрий розташований на північному заході Закарпатської області і є складовою першого в світі тристороннього україно-польсько-словацького міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати», який включений до Всесвітньої мережі біосферних резерватів Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).

Ужанський національний природний парк складається з п'яти природоохоронних науково-дослідних відділень та сьогодні займає площу 39159 га., зокрема 14,9 тис. га. віддаленої території. За особливостями розвитку рекреаційного господарства він належить до парків України з екстенсивним рекреаційним використанням.

Наявний потенціал туристичних ресурсів парків, його прикордонне розміщення та статус міжнародного біосферного заповідника створюють сприятливі умови для розвитку сталих форм туризму. На сучасному етапі туристичну спеціалізацію території парку визначають гірськолижний, відпочинковий (соціальний та дитячий), транзитний, піший туризм та екотуризм.

Зараз в Ужанському парку обладнано 17 науково-пізнавальних туристичних маршрутів і декілька екологічних стежок, які ідеально підходять для літнього відпочинку. Для велосипедних маршрутів територією парку запропоновано протрасувати: міжнародний велошлях R6, регіональні велошляхи № 10 та № 14. На базі цих шляхів у межах тристороннього партнерства між Україною, Польщею та Словаччиною передбачено розроблення двох тематичних маршрутів: «Шляхом ікон» та «Слідами бравого вояка Швейка», що сприятиме збільшенню зацікавленості потоків іноземних відвідувачів культурною спадщиною національного парку [50, с. 319].

Таким чином, Ужанський нацпарк має один з кращих потенціалів і найбільш сприятливі можливості для розвитку екологічного туризму серед нацпарків України.

Однак, при всіх перевагах географічного розташування та позитивних зрушень, економічні результати розвитку екотуризму для самого Ужанського національного парку поки що залишаються мізерними. Наприклад, надходження від економічної діяльності за 2021 р. становили 24437 грн. (7 тис. відвідувачів).

З 2021 р. екостежки й стоянки перебувають у незадовільному стані, а під вивіскою національного парку під керівництвом дирекції парку ведеться регулярна незаконна вирубка лісу, зокрема буферних зон об'єкта ЮНЕСКО. Персонал науковців парку майже цілком звільнений. Штрафи нацпарку за вирубку в 2021 р. становили 830 тис. грн. [18].

Аналогічна картина спостерігається й в інших національних парках України.

Можна сказати, що національні природні парки України мають достатні природні ресурси для розвитку екологічного туризму; значна частина національних парків України від самого початку не була орієнтована на розвиток туризму на своїх територіях; з огляду на значні антропогенні вимірювання, екотуризм у національних парках повинен розвиватися за європейською моделлю; вкрай низька економічна ефективність функціонування екотуризму в національних парках України на фоні відсутності бюджетного фінансування на сьогодні загрожує існуванню природних комплексів національних парків; відсутність дієвого економічного та правоохоронного контролю загрожує всім лісовим масивам України, зокрема національним паркам; одним з реальних шляхів розвитку нацпарків у сучасних реаліях України є системне створення законодавчих, правових, економічних та соціальних умов для розвитку екологічного туризму за європейською моделлю.

2.3. Передумови та розвиток екологічного туризму в Хмельницькій області.

Важливу рекреаційну і пізнавальну роль виконують *території та об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ)*, адже вони є місцем зосередження унікальних, в тому числі ендемічних та реліктових представників флори та фауни, атрактивних ландшафтів.

ПЗФ Хмельниччини включає 500 територій та об'єктів загальною площею 319,68 тис. га (15 % від загальної площі області), які включають в себе: Національні природні парки – «Подільські Товтри» та «Мале Полісся»; регіональний ландшафтний парк «Мальованка»; заказники – 157 об'єктів, з них – ландшафтні заказники (Кармалюкова Гора, Княжпільський, Панівецька Дача в Кам'янець-Подільському районі; Іванковецький в Городоцькому; Сокіл в Чемеровецькому), пам'ятки природи – 276 об'єктів (наприклад, геологічна пам'ятки природи – печера «Атлантида» в Кам'янець-Подільському районі), гідрологічні заказники (Моломолонцівський в Хмельницькому районі; Моначинський у Волочиському), ботанічні заказники (товтра «Самовита» в Чемеровецькому районі; Сатанівська Дача в Городоцькому; Чапля в Кам'янець-Подільському) [52].

Хмельниччина – одна з небагатьох областей України, в якій знаходяться старовинні парки та паркові ансамблі. Нині під охороною держави знаходиться 36 пам'яток садово-паркового мистецтва, з яких 9 – державного, а 27 – місцевого значення. Парки будувалися, як правило, при панських маєтках на самих мальовничих за ландшафтом місцях. Проте, переважна більшість будівель паркових ансамблів і самі парки майже не збереглися. Багато з них вимагає реставрації. З усіх старовинних парків області, які є зразками паркового мистецтва, варто відзначити Малієвецький, Михайлівський та Голозубинецький на Дунаєвеччині; Полонський, що в Полонському районі області; Антонінський (Красилівський район); Новоселицький (Староконстянтинівський район);

Виноградівський і Куявський (Ярмолинецький район). Палацово-парковий ансамбль «Самчики» (Староконстянтинівський район).

Оздоровчу і естетичну цінність мають паркові зони санаторіїв та будинків відпочинку. Зокрема, значно підвищується ефективність лікування та оздоровлення, внаслідок іонізуючої, фітонцидної та мікрокліматичної дії чудових паркових зон у санаторіях області.

З метою збереження і відтворення цінних лісових насаджень, рідкісних і зникаючих видів рослинного і тваринного світу, охорони унікальних природних ландшафтів, в Новоушицькому районі створено мережу заказників – «Дністровський» (480 га); «Данилівський» (638 га) і «Калюський» (1832 га). Всі вони розміщені на схилах однойменних річок [52].

Також на території Хмельницької області є 20 заповідних урочищ, дендропарки, ботанічні сади та ін.

Території та об'єкти ПЗФ детально описані в «Переліку заповідних територій та об'єктів, рідкісних і зникаючих тварин і рослин Хмельниччини», в книзі «Природа Хмельницької області», а також у «Географічній енциклопедії України».

Між південною межею Верхньобузької височини і Дністром знаходиться Придністровська височина. Русло Дністра врізається в поверхню Придністров'я на 180-200 м. Глибокий вріз головної ріки та її приток створили глибокі, часто каньйоноподібні, дуже мальовничі долини. Стрімкі скелясті схили в притоках Дністра з'являються південніше лінії с. Тарноруда (на р. Збруч)-с. Кузьмин (на р. Смотрич)-с. Соколівка (на р. Ушиця)-сміт. Вінківці (на р. Калюс), тобто тоді, коли річки досягають твердих силурійських вапняків. Висоти вертикальних стінок долин річок зростають від 10-20 до 60-80 м. у їх гирлах. Поверхня Придністровської височини знижується у південному напрямку. Рівномірний похил поверхні Придністров'я порушує Товтровий кряж, який простягається навскоси від Збруча по лінії сіл Іванківці (Городоцький район)-Вишнівчик (Чемеровецький район)-Нігин-Вербка-Врублівці (Кам'янець-Подільський район)

до Дністра. Товтровий кряж є унікальним феноменом, винятковим природнотериторіальним комплексом на території нашої України. Довжина Товтрового кряжу в межах Хмельницької обл. становить 80 км., площа досягає 25 тис. га. Це лише частина Товтр, які починаються на Львівщині, перетинають Тернопільську та Чернівецьку області України та заходять у Молдову. За походженням Товтровий кряж – давній бар’єрний риф, сформований вздовж берегової лінії неглибокого міоценового моря, горбогірна вапнякова система органогенного походження. Товтровий кряж складається з трьох частин: Головне пасмо (Медобори) – майже суцільний випуклий хребет із досить крутими скелястими схилами, який досягає в межах області абсолютних висот понад 350 м. (максимально 409 м.); бічні пасма, які мають гострі вершини; невисокі горби, що поодинокі або невеликими групами розкидані далі від Головного пасма. Аналогів українських Товтр у світі немає, проте подібні за деякими геологічними структурами скелясті пасма є у США. В 1996 р. було створено Національний природний парк «Подільські Товтри» для збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів Поділля.

Національний природний парк «Подільські Товтри» (НПП «Подільські Товтри») (Додаток Д) – національний парк, розташований на території Кам’янець-Подільського, Чемеровецького та Городоцького районів Хмельницької обл. Загальна площа природного парку «Подільські Товтри» становить 2613,16 км.², з них у власності парку перебуває 1300,00 км.², таким чином, НПП «Подільські Товтри» є найбільшим парком України [46]. НПП «Подільські Товтри» був заснований 27 червня 1996 р. «Подільські Товтри» підпорядковано Міністерству охорони навколишнього природного середовища України.

НПП створено Указом Президента України від 27 червня 1996 року для збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів Поділля з унікальними історико-культурними комплексами, які мають високе природоохоронне, естетичне, наукове, рекреаційне та оздоровче значення [13, с. 90]. «Подільські Товтри» є природоохоронною, рекреаційною, культурно-

освітньою, науково-дослідною установою загальнодержавного значення. Територія НПП «Подільські Товтри» за геологічною характеристикою відповідає Подільському виступу кристалічного фундаменту Східноєвропейської платформи, внаслідок чого лише тут, на значній території товтр, відслонені відклади верхнього докембрію, палеозою (кембрію, ордовику, силуру), мезозою (крейди), кайнозою (неогену) та антропогену. Породи кристалічного фундаменту представлені мігматитами, гнейсами, кристалічними сланцями і метасульфідитами Бузько-Дністровської та Подільської серій. На денну поверхню вони виходять на схід від м. Могилів-Подільський. На захід вони поступово занурюються під осадові товщі фанерозою і на території заповідника залягають на глибині 400-600 м. На породах фундаменту з чітко вираженим стратиграфічним і кутовим неузгодженням залягає осадовий мегакомплекс, у якому виділяють два структурні комплекси – верхньодокембрійського-нижньопалеозойського і мезо-кайнозойського. Дані комплекси характеризуються різними структурними планами та розділені чітко вираженою поверхнею розмиву [52].

За фізико-географічною характеристикою, територія НПП розміщена в межах двох фізико-географічних зон: Західно-Подільської області (фізико-географічні райони – Товтровий кряж і Західно-Подільське Придністров'я) та Придністровсько-Подільської лісостепової області (фізико-географічний район – Могилівське підняття). Товтровий кряж (або Медобори) – це колишній бар'єрний риф, який утворився колоніальними організмами (літотамнієвими водоростями, мшанками, устрицями, коралами), які жили в морях тортонської і сарматської епох. Товтровий кряж простягається по східній околиці Подільської височини на 200 км. у вигляді яскраво вираженого валу з множиною бокових відгалужень. Починається він біля смт. Підкамінь Бродівського району Львівської обл. і продовжується в напрямку м. Скалат Підволочиського району Тернопільської обл., м. Кам'янець-Подільський і далі, за р. Дністер – у Молдову. Товтрова гряда чітко виражена в рельєфі і виступає ланцюжком горбів з абсолютними висотами

400-486 м. (перевищення над довколишньою місцевістю становить, у середньому, 40-60 м., а на ділянці Збруч-Кам'янець-Подільський – до 100 м.). Вершини гряд і горбів представляють собою хаотичне нагромадження вапнякових брил різних розмірів. Медобори вирізняються високою ландшафтно-пейзажною оцінкою. Західно-Подільське Придністров'я займає південний схил Подільської височини від лінії Бучач-Чортків-Смотрич до долини Дністра і від гирла р. Стрипи на заході до Товтрової гряди на сході. Розміщення фізикогеографічного району на південному схилі височини значно збільшує його рекреаційну цінність. Рельєф Подільського Придністров'я має характерні риси ступінчастої рівнини, яка розчленована глибокими долинами Дністра. Ступінчастість поверхні обумовлена саме терасами р. Дністер. Територія району представлена хвилястими межиріччями і каньйоноподібними долинами меридіонального напрямку. Придністров'я – чудовий район для туризму і відпочинку, який зачаровує своїми мальовничими панорамами та здоровим кліматом [10, с. 253]. Придністровсько-Подільська лісостепова область представлена фізико-географічним районом – Могилівське підняття, що займає частину південного схилу Подільської височини. Північна межа Придністровсько-Подільської області проходить по лінії розвитку каньйоноподібних долин лівих допливів Дністра, південною межею є Дністер. У геологічному відношенні – це південний край Побузького антиклінорія Українського кристалічного щита. В рельєфі області чітко спостерігається ступінчастість, яка обумовлена наявністю широких терас Дністра. Ця область характеризується великим різноманіттям мікрокліматичних умов, зумовлених глибоким розчленуванням поверхні та наявністю схилів різних експозицій і крутизни. Територія є мало залісненою. Велику значимість і цінність для рекреаційного господарства становить запас на території Подільських Товтр мінеральних вод, який уже сьогодні дав змогу сформувати ефективний профілактично-лікувальний бальнеологічний комплекс на базі мінеральної води типу «Нафтуся», мінеральної содової води типу «Миргородська», інших видів мінеральних вод із терапевтичними властивостями та різноманітних розсолів із

підвищеною концентрацією бромю, йоду тощо. Товтри є унікальним резерватом для збереження та відтворення рідкісних видів флори та фауни. Флора заповідника представлена 2977 видами рослин із різних кліматичних зон, зокрема, 521 видом дерев і кущів, 395 видами плодових рослин, 620 видами тропічної флори, 111 видами корисних трав'янистих рослин місцевої та дикоростучої флори. До Червоної книги України занесено 60 видів рослин (усі судинні). Фауна хребетних тварин НПП представлена близько 366 видами тварин, з них ссавців – 71 вид, птахів – 223 види, плазунів – 10 видів, земноводних – 11, риб – 51. До Червоної книги України належить 85 видів тварин. Характерними представниками фауни парку, які включені до Червоної книги є підковоніс малий, вухань звичайний, сорокопуд сірий, ящірка зелена та ін. До Європейського червоного списку включені: вовчок ліщиновий, видра річкова, вовк, деркач тощо. Комплекс «Подільські Товтри» вирізняється високою ландшафтно-пейзажною оцінкою. Придністровська частина «Подільських Товтр» відзначається тим, що вона сильно і доволі густо розчленована глибокими каньйоноподібними долинами лівих приток Дністра. Вивітрені та розмиті вапняки, які відслонюються на схилах долин, утворюють екзотичні скелі різної форми – колони, стовпи або хаотичні нагромадження брил та валунів [52]. На теренах об'єкту, експлуатується кілька джерел мінеральних вод різних типів, які мають лікувальні властивості. Крутизна схилів Дністра (як правобережних, так і лівобережних) дуже мінлива: круті скелясті ділянки (стілки) змінюються розлогими терасовими схилами, що створює надзвичайно мальовничі краєвиди, багаті на геологічні, орографічні та ландшафтні пам'ятки. Вихід на поверхню крутих південних схилів тепломістких вапнякових субстратів Придністров'я обумовлює виникнення мікрокліматичних умов, які за своїми характеристиками наближаються до степових або, навіть, до середземноморських, що сприяє розвитку рекреації.

Висновки до розділу 2.

Таким чином, регіони України мають різний потенціал природно-заповідного фонду для використання у туристичній діяльності та, відповідно, різні передумови для розвитку екологічного туризму. Подальшу діяльність з розвитку екологічного туризму у державі потрібно спрямовувати в русло підвищення ролі ресурсного потенціалу регіонів у формуванні високоефективного туристичного комплексу, зокрема шляхом інтенсифікації використання об'єктів ПЗФ. Ця проблема набуває більшої актуальності в аспекті проголошеної в Україні політики децентралізації.

Екотуризм в Україні має розвиватися в руслі сучасних світових підходів і концепцій, особливості яких полягають у тому, що такий вид туризму не тільки задовольняє бажання спілкуватися з природою, а й мобілізує потенціал туризму на охорону природи, соціально-економічний розвиток, екологоосвітню діяльність, сприяє створенню нових робочих місць, залученню місцевого населення та підвищенню загального культурного рівня суспільства.

Можна сказати, що національні природні парки України мають достатні природні ресурси для розвитку екологічного туризму; значна частина національних парків України від самого початку не була орієнтована на розвиток туризму на своїх територіях; з огляду на значні антропогенні вимірювання, екотуризм у національних парках повинен розвиватися за європейською моделлю; вкрай низька економічна ефективність функціонування екотуризму в національних парках України на фоні відсутності бюджетного фінансування на сьогодні загрожує існуванню природних комплексів національних парків; відсутність дієвого екологічного та правоохоронного контролю загрожує всім лісовим масивам України, зокрема національним паркам; одним з реальних шляхів розвитку нацпарків у сучасних реаліях України є системне створення законодавчих, правових, економічних та соціальних умов для розвитку екологічного туризму за європейською моделлю.

Одним із найперспективніших регіонів, з точки зору розвитку рекреації та

туризму в нашій країні є Хмельниччина. Це пояснюється вигідними особливостями її географічного розташування та багатством рекреаційно-туристичного потенціалу. Важливе значення для рекреації та для формування рекреаційних потоків має унікальний туристичний ресурси краю – Національний природний парк «Подільські Товтри», де є всі передумови розвитку екологічного туризму в області.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ТРАЄКТОРІЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туризму в Україні.

Екологічний туризм – достатньо новий напрям туристичної діяльності в світі. Саме в 2002 році, в рамках міжнародного року екологічного туризму, на Всесвітньому саміті була затверджена Квебекська декларація з екологічного туризму, що стала одним з основних документів у світі щодо екотуристичної діяльності, що започаткувало його стрімкий розвиток [19].

На сьогодні існує безліч різних визначень поняття «екологічний туризм», але вперше його запропонував мексиканський економіст та еколог Гектор Цебаллос-Ласкурейн, як його ще називають у світі «архітектор екологічного туризму», ще в 1980 році. Він виявив, що екологічний туризм – це поєднання подорожі до відносно не змінених природних зон, з обов'язковим об'єктом дослідження, разом з повагою та турботою до дикої природи, живих

Український вчений О. О. Бейдик визначив, що екологічний туризм – це рекреаційна діяльність, яка має найменший вплив на природне середовище, передбачає гармонійне єднання природи, людини, засобів рекреації та рекреаційної інфраструктури. В той час, О. Ю. Дмитрук вважає, що екологічний туризм можна визначити як інтегруючий напрямок рекреаційної діяльності, спрямований на гармонізацію відносин між туристами, туроператорами, природним середовищем та місцевими громадами, що реалізується через екологізацію всіх видів туристичної діяльності, охорону природи, екологічну освіту та виховання [11, с. 126].

Через розмитість поняття екотуризму, його часто плутають з іншими напрямками туризму: сільський зелений туризм, агротуризм, біотуризм,

природний туризм, пригодницький та деякі інші. Вони суміжні, але мають віддалене відношення до екологічного туризму, тому що підтримують інші цілі та не відповідають головним його принципам.

Основні принципи екотуризму направлені на покращення добробуту населення та зменшення негативного впливу туристичних потоків на навколишнє середовище. Головною ідеєю екологічного туризму є піклування та збереження природного навколишнього середовища, що використовується для туристичних цілей та реалізується в його завданнях та функціях [12].

Розвиток екологічного туризму в Україні знаходиться на початковому етапі. Для його становлення необхідною умовою є природно-рекреаційні ресурси, що будуть привертати увагу туристів. Завдяки гарному географічному положенню, Україна багата на різноманітні природні та рекреаційні ресурси, які можна використовувати в розвитку екологічного туризму.

Територія країни поділяється на 3 природні зони: Полісся, лісостеп та степ, де наявні унікальні природні території, які привабливі для екотуристів. Особливими рекреаційними регіонами країни є Карпатські гори та Чорне і Азовське моря. В Україні унікальне біорізноманіття, що становить більше 70 тис. видів, з яких – понад 27 тис. видів налічує флора, та понад 45 тис. має фауна [27, с. 239]. Територія лісів становить 10,6 млн. га., тобто 17,6 % території країни [44, с. 203].

Дивлячись на те, що в світі є дві моделі розвитку екологічного туризму – австралійська, де організація туризму відбувається в межах дикої природи та західноєвропейська – подорожі в межах особливо охоронюваних природних територій, то в Україні пріоритетною моделлю розвитку екотуризму на внутрішньому ринку туристичних послуг є остання [23, с. 15].

В Україні в свою чергу, безліч різноманітних об'єктів природно-заповідного фонду, які впливають на розвиток та перспективи екологічного туризму. Природно-заповідний фонд України налічує 8245 територій та об'єктів. Кожен рік кількість об'єктів природно-заповідного фонду змінюється. Наприклад,

важливою подією для України стало створення п'ятого біосферного заповідника 26.04.2016 р. – Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника, за площею 226964,7 га. в межах Київської області (рис. 8).

Ресурсна база об'єктів ПЗФ достатньо велика, як на місцевому рівні, так і на національному, що надає усі можливості для розвитку екологічного туризму в усіх регіонах України. Лідерами за кількістю природно-заповідних територій є Чернігівська область, що налічує 665 одиниць, Тернопільська обл. – 639 од., Черкаська обл. – 540 од., Хмельницька обл. – 522 од. та Закарпатська обл. – 468 од. (рис. 9).

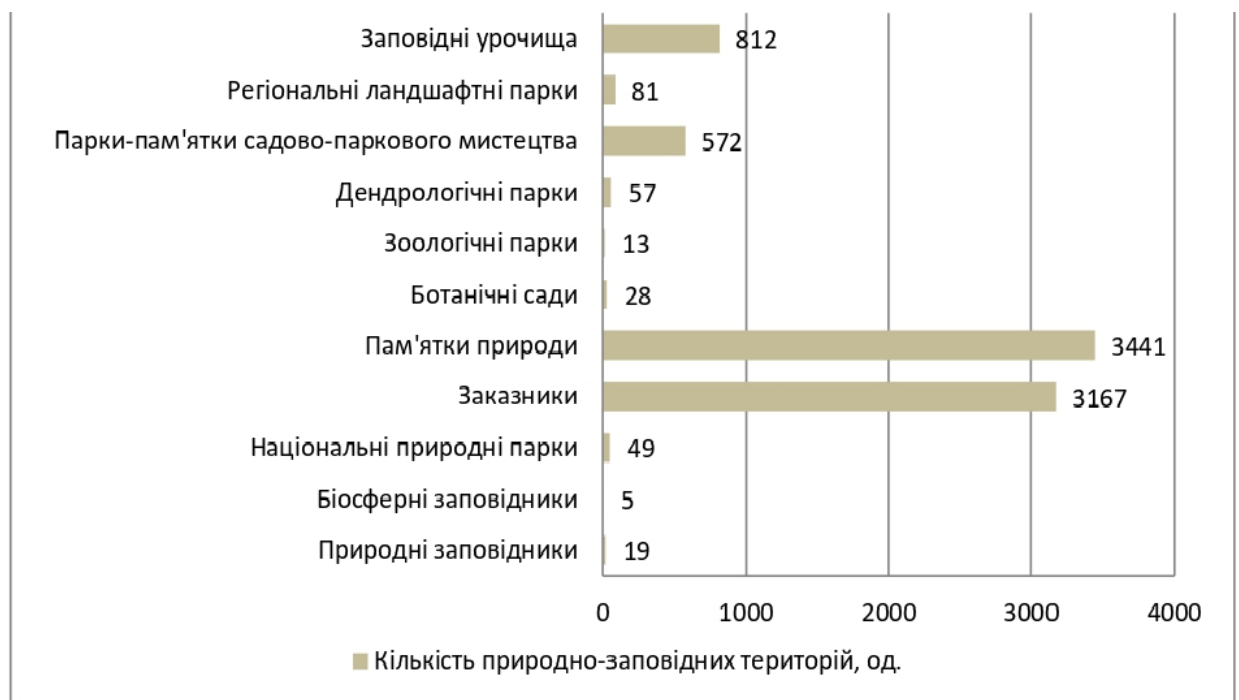

Рис. 8. Кількість природно-заповідних територій та об'єктів ПЗФ України, станом на 01.01.2022 р., од.

Складено за даними: [9].

В Україні є різноманітна ресурсна база підприємств розміщення у кожному регіоні. Станом на 2022 р. колективних засобів розміщення – 4115 од., з яких: 2474 од. – готелі та аналогічні засоби розміщення, та спеціалізовані засоби

розміщення – 1641 од. [39, с. 118]. Однак, для розміщення екотуристів, зазвичай, використовують еко-готелі. На сучасному етапі, Україна є учасником міжнародної сертифікаційної програми «GreenKey» та на 2022 рік займає 21 місце, поряд із Швейцарією, Іспанією, Тунісом та Домініканською Республікою, маючи 8 сертифікованих еко-готелів. Загальна кількість готелів у світі, які пройшли екологічну сертифікацію програми «GreenKey», що є проектом Міжнародної організації з екологічної освіти, налічується 2900 од., у 57 країнах, що є членами програми, станом на 2022 р. (табл. 2), (Додаток Е).

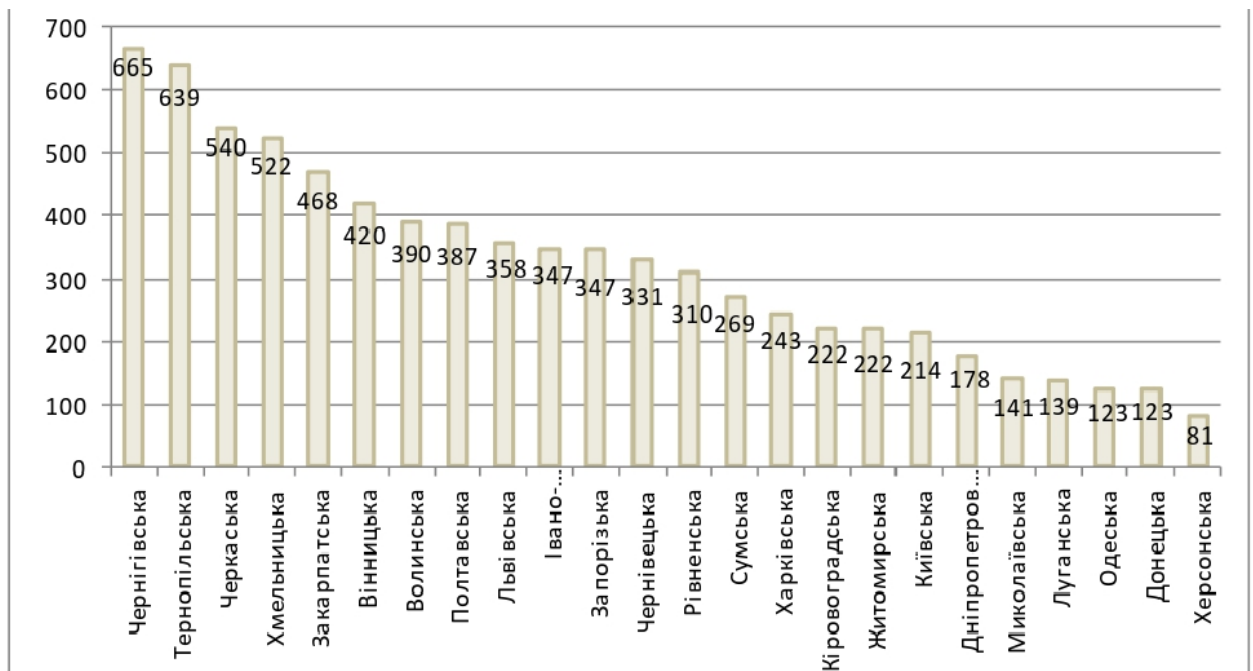

Рис. 9. Кількість природно-заповідних територій та об'єктів ПЗФ в кожній області України, станом на 01.01.2022 р., од.

Складено за даними: [9].

Крім цього, Україна намагається відповідати міжнародним стандартам не лише у готельному господарстві. У 2022 р. 13 пляжів України отримали нагороду «BlueFlag», міжнародний сертифікат якості рекреаційних пляжів на основі відповідності 32 критеріям тестувань чистоти води прилеглої акваторії та піску,

еколого-просвітницької діяльності, екологічного менеджменту та безпеки. Тож, наступні пляжі мають бездоганні в екологічному відношенні водні та рекреаційні ресурси (табл. 3).

«Блакитним прапором» відзначаються пляжі країн Європи, Південної Африки, Нової Зеландії, Канади та Карибського басейну на підставі рішення незалежного міжнародного журі, Європейською комісією з охорони навколишнього середовища. Україна посідає 26 місце серед 45 країн за кількістю пляжів з «Блакитним прапором», загальна кількість сертифікованих пляжів 4554 од. [30, с. 39].

Таблиця 2.

Готелі, що пройшли екологічну сертифікацію «GreenKey»

Місце розташування	Кількість еко-готелів	Назва еко-готелів
Київська обл.	2	Екодім «Maison Blanche» (Березівка)
		Екодім «Maison Blanche» (Mytnitsa)
м. Київ	5	RadissonBluHotel, Kyiv Podyl
		Екодім «MaisonBlancheB&B»
		Park Inn by Radisson, Kyiv Troyitska
		RadissonBluHotelKyiv
		InterContinentalHotel
Івано-Франківська обл.	1	Radisson Blu Resort Bukovel

Складено за даними: [30].

На сьогодні, екологічний туризм не користується значною популярністю серед внутрішніх туристів. Тому, більша кількість туристичних фірм та туроператорів не організовують екологічні тури, а лише проводять екскурсії до природно-заповідного фонду країни, але назвати їх екологічними не завжди можна, адже не всі додержуються принципів екологічного туризму, та відносяться до пізнавальних турів.

Пляжі України, що отримали нагороду «BlueFlag»

Місце розташування	Кількість	Назва пляжів
Одеська обл.	5	Пляж «Фонтанка 2» або «Zanzibar - BlackSeaRivieraBeach»
		Пляж «Ланжерон» ресторану «Причал №1»;
		Пляж «SunDali - Sun Yard Beach»
		Пляж «Caleton»
		Пляж «Чорноморська Рів'єра»
м. Маріуполь	1	Пляж «Піщаний»
м. Київ	7	Пляж «Золотий»
		Пляж «Дитячий»
		Пляж «Пуща-Водиця»
		Пляж «Венеція»
		Пляж «Галера»
		Пляж «Веселка»
		Пляж «Omelca»

Складено за даними: [30].

Незважаючи на це, є суб'єкти туристичної діяльності, що частково чи повністю спеціалізуються саме на екотуризмі, з них слід виокремити наступні: «ТерраІнкогніта», «Українська Асоціація активного та екологічного туризму», «Добре поїхали», «Вилково-Пелікан-Тур», «ActiveUkraine», «Унікальна Україна».

Екологічний туризм в Україні організовують переважно в межах природно-заповідних територій та біля річок, тож розвивають наступні форми екологічного туризму:

- екскурсії екологічними стежками;
- піший спортивно-оздоровчий екотуризм;
- подорожі на велосипедах;
- пізнавальні подорожі;
- водний екотуризм (сплав на байдарках, рафтинг, прогулянки на човнах та ін.);
- спостереження за птахами (birdwatching);

- фотополювання;
- спостереження за тваринами;
- краєзнавчі, зоологічні, ботанічні, археологічні подорожі;
- наукові тури;
- гірські подорожі.

Впровадження екологічно безпечних турів на туристичному ринку добре сприяє збереженню природного середовища, що тим самим підтримує туристичну привабливість територій [59, с. 95]. Це один з особливих напрямків туризму в Україні, адже екотуризм може успішно розвиватися на туристичному ринку навіть при економічному спаді, головною умовою розвитку є допомога з боку держави та еколого-просвітницька діяльність серед населення.

Що стосується нормативно-правового регулювання екотуризму в Україні, то на даний момент, упорядковано декілька законів щодо екотуристичної діяльності, з них Закони України: «Про туризм», «Про природно-заповідний фонд України», «Про підприємництво», «Про охорону рослинного світу», «Про тваринний світ», «Про охорону навколишнього середовища». А найбільший внесок в розвиток нормативно-законодавчої бази роблять національні організації: Національний екологічний центр України, Українська Асоціація активного та екологічного туризму, Всеукраїнська екологічна ліга; та міжнародні: Міжнародний союз з охорони природи, Міжнародна екологічна організація, Всесвітній фонд дикої природи, Всесвітня туристична організація [48, с. 234].

На сьогодні, в Україні центральним органом виконавчої влади щодо питань екотуризму є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Саме цей орган виконавчої влади забезпечує нормативно-правове регулювання:

- охорони та використання природно-заповідного фонду;
- раціонального використання, відтворення і збереження об'єктів рослинного та тваринного світу, ландшафтного та біорізноманіття;
- формування та використання екологічної мережі;
- відтворення та охорони водних об'єктів та інших природних ресурсів.

Міністерство керує необхідними положеннями щодо екологічної діяльності та створює умови для організації екологічного туризму.

У 2015 році відбувся саміт ООН, присвячений сталому розвитку, де були затверджені нові орієнтири та оголошені 17 глобальних цілей сталого розвитку до яких приєдналась і Україна (Додаток Ж).

17 глобальних цілей є закликом до захисту планети, забезпечення миру та процвітання і подолання бідності. Отже, Міністерством екології спільно з Європейським Союзом, в Україні була розроблена Стратегія державної екологічної політики України до 2030 року на основі 17 глобальних цілей сталого розвитку, завдяки якій країна повинна забезпечити здійснення стратегії розвитку сталого туризму, включно екологічного туризму, що сприяє створенню додаткових робочих місць, виробництву місцевих товарів та продукції, розвитку місцевої культури. Також, забезпечити населення необхідною інформацією про сталий розвиток та спосіб життя в гармонії з природою, сприяти розширенню та захисту лісів та природно-заповідного фонду, забезпечити збереження гірських екосистем та стале використання прибережних та морських екосистем, створити нові екологічні мережі. Все це свідчить про перспективність розвитку екологічного туризму [16].

З кожним роком, держава впроваджує нові методи боротьби із забрудненнями навколишнього середовища. Цікавим рішенням боротьби із забрудненнями стало створення сервісу Ecomapa.gov.ua у 2016 році, інтерактивної електронної мапи зі сміттєзвалищами по всіх регіонах України. Кожний бажаючий може надіслати звернення про виявлене сміттєзвалище та указати його місцезнаходження, прибиранням якого в подальшому буде займатись місцева влада, а користувач сервісу, що надіслав повідомлення, може контролювати виконання робіт дистанційно (Додаток З).

За роки роботи сервісу, було визначено 5 тисяч сміттєзвалищ по різних регіонах країни і половину з них було прибрано місцевою владою регіонів. Таким чином, найбільша кількість повідомлень щодо проблемних місць надійшло з

Київської (1665 од.), Харківської (389 од.) та Дніпропетровської (354 од.) областей. Більша кількість смітників було ліквідовано в Миколаївській, Черкаській, Дніпропетровській, Харківській, Київській областях [56].

На даний момент, державна політика направлена на екологізацію виробництва та впровадження екотехнологій на екологічно небезпечних підприємствах, яких в деяких областях країни, велика кількість, що заважає не тільки розвитку екологічного туризму, а й небезпечні для оточуючого середовища та населення. Екологічно небезпечні підприємства спричиняють забруднення, що роблять регіони не привабливими для туристів.

Аналізуючи дані дії з боку держави, можна зробити висновок, що тема сталого розвитку країни дійсно важлива в усіх сферах діяльності, тож розвиток екологічного туризму як допомога сталого розвитку країни в цілому є одним із пріоритетних напрямків. Саме тому, в останні роки в країні збільшилась кількість екологічних програм та акцій на територіях природно-заповідного фонду країни, місцева влада почала організовувати екологічні фестивалі, проекти та акції в різних регіонах країни [14].

На сьогодні в Україні є низка таких програм, що допомагають у покращенні навколишнього середовища: розчистити території, зробити навігаційні таблички, висадити дерева, провести реконструкцію, відновити парки тощо.

Крім того, з кожним роком збільшується кількість громадських екологічних організацій на місцевому рівні. Тобто, на сьогодні, в кожній області країни є екологічні організації, що піклуються про навколишній стан середовища та впроваджують низку різних акцій та проектів, а також допомагають популяризувати екологічний туризм в регіонах. Всього громадських організацій на 2021 рік налічується 962 одинці (Додаток К).

Тож, екологічний туризм є однією із пріоритетних цілей на державному рівні, тому є перспективним напрямком на сучасному етапі становлення туристичної діяльності в Україні. Через розвиток екологічного туризму, можна досягти значних переваг в соціальній сфері країни, завдяки чому можуть

змінитися погляди громадян на свій спосіб життя, збереження навколишнього середовища, тож, покращиться загальний рівень якості життя як місцевих та і сільських жителів.

В Україні є достатня кількість природно-заповідних територій, водних об'єктів, печер, Карпатські гори, різноманітні рослини та тварини. В кожній області є свої особливі рекреаційні ресурси, тому екотуризм може бути розвинений по всій території України, більш того, уся наявна матеріальна база для розміщення вже є (готелі, санаторії, бази відпочинку, ін.) і з кожним роком з'являються нові еко-готелі.

Аналізуючи ресурсну базу України, можна зазначити основні регіони розвитку екотуризму: Одеська, Черкаська, Полтавська, Тернопільська, Миколаївська, Закарпатська, Запорізька, Херсонська області та Полісся, а також річки: Південний Буг, Дністер, Дунай, Случ, Десна, Гірський Тікич, Дніпро, Чорний Черемош. В свою чергу, Харківська, Сумська, Львівська, Вінницька, Івано-Франківська, Хмельницька, Чернівецька області – перспективні напрямки екотуризму, але на сьогодні мало розвинені [37].

Згідно зі статистичними даними Державної служби статистики України, чисельність дітей до 15 років становить 16,3 % на 2018 рік, а осіб у віці 16-59 років – 60,8%, тож основною цільовою аудиторією екологічного туризму на даний момент є доросле населення (Додаток Л).

На жаль, на даний момент, в країні відбувається процес старіння нації, тому головним завданням для поліпшення якості структури населення є створення умов для покращення якості життя, через використання культурного та творчого потенціалу населення старшого віку.

Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні наступні:

1. Зростання туристичного потенціалу країни.
2. Взаємодія державних та приватних структур.
3. Доступність туристичних послуг для всього населення, незалежно від віку, статі, доходу та ін.

4. Підвищення екологічної свідомості населення через еколого-просвітницьку діяльність.
5. Сприяння розвитку сфери послуг в регіонах.
6. Розробка нових туристичних маршрутів.
7. Виробництво та поширення місцевої продукції.
8. Поновлення етнічних традицій.
9. Сприяння розвитку малого та середнього бізнесу в сільській та приміській місцевості.
10. Організація зайнятості місцевого населення регіонів розвитку екотуризму.
11. Забезпечення раціонального використання природно-рекреаційних та культурно-історичних ресурсів.

Головними чинниками, що стримують розвиток екологічного туризму є організаційні та економічні. Слід наголосити на неточність розуміння екотуризму населенням, погану рекламу та застарілість матеріальних ресурсів, а також популяризацію туроператорами виїзного туризму та скорочення в'їзних туристів, що не дають змоги розвиватись внутрішньому туристичному ринку [58, с. 741].

Головною проблемою на сучасному етапі становлення екотуризму в Україні є «greenwashing» або «зелене замилювання» коли суб'єкти туристичної діяльності видають свої послуги за екологічні, обманюючи споживачів, створюючи умови недобросовісної конкуренції [60].

3.2. Орієнтовна траєкторія розвитку екологічного туризму в післявоєнний час.

Екологічний туризм є однією з найбільш екологічно чистих форм подорожей, оскільки зазвичай проводиться на територіях з найкращими природними краєвидами, допомагає збереженню природного та культурного середовища районів і залучає людей з високою екологічною свідомістю та природничою вразливістю [2, с. 84].

Особливості екотуризму полягають у тому, що він сприяє збереженню природних ресурсів, розвитку місцевої економіки, культурному обміну, впровадженню екологічної освіти, мінімально впливає на довкілля, є альтернативою масовому туризму. Крім того, екологічний туризм виконує виховну функцію, яка сприяє формуванню соціально-відповідальної особистості, яка усвідомлює значення природних об'єктів як цінності нашої планети [21].

Основні цільові аудиторії екотуризму містять:

- природолюбів – люди, які люблять природу та активний відпочинок;
- еко туристи – люди, які дбають про довкілля та прагнуть підтримувати збереження екосистем;
- культурні туристи – люди, які бажають досліджувати традиції та культуру місцевого населення;
- сімейні туристи – батьки з дітьми, які шукають спосіб поєднати відпочинок і навчання дітей дбати про навколишнє середовище.

В Європі існує багато різноманітних видів екотуризму, які привертають увагу туристів з усього світу, а саме:

- екотуризм у національних парках та заповідниках – Європа має безліч природно-заповідних територій, де можна насолоджуватися природною красою та біорізноманіттям;
- велосипедний туризм – Європа славиться своєю велосипедною інфраструктурою та мальовничими місцевостями, що залучають багато

любителів активного відпочинку;

- екотуризм на фермах – такий вид туризму дозволяє відвідувачам познайомитися з сільськогосподарським виробництвом і жити в гармонії з природою;

- екотуризм в гірських курортах – гірський екотуризм в Європі дуже популярний завдяки красивим гірським пейзажам, свіжому повітрю та можливостям для здорового активного відпочинку;

- водний туризм – Європа має багато річок, озер і морів, що надає можливості для відпочинку біля води. Отже, географія екологічного туризму в Європі дуже широка.

В Україні екологічний туризм ще на ранньому етапі розвитку. Вирізняються два напрями розвитку екологічного туризму в Україні:

- «американський», який полягає у спортивно-туристичних подорожах в екстремальних природних умовах;

- «європейський», який передбачає організований відпочинок у сільській місцевості з підтримкою традиційної місцевої культури (в Україні це часто називають сільським, зеленим або агротуризмом).

Україна має значний потенціал для екотуризму, і зростаючий попит на туристичні послуги має призвести до кращого розвитку інфраструктури та регіональної організації екотуризму [36].

Підсумовуючи викладене вище, варто порівняти потенціал розвитку екотуризму в Україні та Європі (табл. 1).

Зазначені показники свідчать про значну відмінність у розвитку екотуризму в Україні та Європі. В європейських країнах населення більш залучене до екологічного туризму. Проте в Україні є великий потенціал для розвитку цього сектору, оскільки країна має значну кількість природних ресурсів і потенційно привабливих для туристів природних об'єктів.

Серед факторів, які стримують розвиток екотуризму в Україні та Європі, можна виокремити такі:

- збільшення туристичного потоку може призвести до забруднення довкілля, зокрема, водних ресурсів, повітря і землі, а також завдати шкоди природним екосистемам, зокрема руйнуючи різноманіття флори та фауни;

Таблиця 4.

Порівняльна характеристика потенціалу розвитку екологічного туризму в Україні та Європі

<i>Ознака</i>	<i>Україна</i>	<i>Європа</i>
Кількість природоохоронних територій	Значна кількість, зокрема 5 біосферних заповідників, 19 природних заповідників, 2632 заказники, 3025 пам'яток природи, решта природно-заповідного фонду (23,5 %) припадає на регіональні ландшафтні парки, заповідні урочища, ботанічні сади, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендрологічні парки	Понад 10000 природоохоронних територій, зокрема 27 національних парків
Доходи від туризму у ВВП за 2019 р.	3,1 %	10,3 %
Розмір ринку екотуризму	Швидкий розвиток в останні роки, потенціал для подальшого зростання	Один з найбільших зростаючих ринків екотуризму в світі
Популярні напрямки	Карпати, Полісся, Херсонщина, Полтавщина, Крим	Альпи, Скандинавія, Балкани, Іспанія, Португалія
Обсяг внутрішнього ринку екотуризму у 2021 році, дол. США	45 млн.	260 млрд.
Кількість робочих місць у екотуризмі у 2019 р.	Більше 2000	Більше за 27 млн.
Частка екотуризму у туристичних послугах у 2018 р.	–	16 %
Частка туристів, які обрали сталий туризм у своїх подорожах	–	51 %
Частка туристів, які перевіряють екологічні та соціальні аспекти туристичних послуг перед покупкою туру	–	35 %
Типи турів	Гірські походи, екскурсії в національні парки, оздоровчі тури на курортах	Велотури, каякінг, піші прогулянки, екоспа, сафари
Наявність інфраструктури	Значна частина територій необладнана, але є деякі обладнані маршрути, а також проживання в гірських селах і курортах	Розвинена інфраструктура, зокрема обладнані маршрути, готелі, туристичні центри, транспортні засоби тощо

Складено за даними: [36].

- нерідко незаконна забудова з'являється в околицях природних парків і

заповідників для розміщення туристичних об'єктів, що порушує екологічний баланс;

- брак інфраструктури, такої як готелі, транспортні засоби і дороги, може призвести до зменшення туристичного потоку;

- відсутність регулюючих законів і недостатній контроль за виконанням екологічних стандартів можуть призвести до збільшення забруднення та зниження якості природних ресурсів;

- якщо розвиток екотуризму не сприятиме місцевій економіці, це може призвести до зменшення популярності екологічного туризму серед місцевого населення [8, с. 681];

- екологічний туризм може бути досить дорогим, особливо якщо він залежить від технологій, які дозволяють знижувати вплив на навколишнє середовище.

В Україні основними проблемами є транспортна віддаленість відпочинкових місць, погані дороги та недостатнє устаткування для рекреації. Проте регіональні та місцеві органи влади займаються покращенням комунікаційної інфраструктури та підвищенням стандартів екотуристичної гостинності. Пакет послуг екологічного туризму є обмеженим, але існують популярні форми такого туризму, як фольклорний туризм, кінний туризм, рафтинг, винно-дегустаційний туризм, історико-етнографічний туризм, велотуризм та інші [50, с. 319].

Незалежно від країни, де відбувається екотуризм, він може як позитивно, так і негативно впливати на довкілля (табл. 5).

Тому особливої уваги потребує організація екотуризму відповідно до положень концепції сталого розвитку. У 2015 році відбувся саміт ООН, присвячений сталому розвитку, під час якого було прийнято 17 глобальних цілей сталого розвитку, спрямованих на захист планети, забезпечення миру та процвітання і боротьбу з бідністю.

Україна приєдналася до цих цілей і спільно з Європейським Союзом розробила Стратегію державної екологічної політики України до 2030 року на

основі цих цілей. Ця стратегія, зокрема, сприятиме створенню робочих місць та розвитку місцевої культури шляхом розвитку сталого екологічного туризму. Крім того, стратегія передбачає забезпечення населення необхідною інформацією про сталий розвиток та спосіб життя в гармонії з природою, захист лісів та природно-заповідного фонду, гірських і морських екосистем, а також створення нових екологічних мереж. Все це свідчить про перспективність розвитку екологічного туризму в Україні [46].

Таблиця 5.

Вплив екотуризму на довкілля

<i>Позитивні чинники</i>	<i>Негативні чинники</i>
<ul style="list-style-type: none"> - грошові засоби, які безпосередньо спрямовані для використання у захисті довкілля, зазвичай збираються через внески за відвідування національних парків, заповідників, рибальства тощо; - підтримка та збереження особливо важливих природних територій; - заміщення галузей економіки, що шкодять навколишньому середовищу, екологічно безпечними та природоохоронними галузями, зокрема в аграрному та екологічному секторах туристичної галузі; - оптимізація використання землі; розвиток органічного виробництва; - збереження рідкісних видів та екосистем тощо 	<ul style="list-style-type: none"> - водні ресурси інтенсивно використовуються для забезпечення готелів, басейнів та безпосереднього використання туристами; - земельні ресурси деградують та виснажуються в результаті інтенсивного будівництва житла, доріг, аеропортів, пов'язаного з туризмом та відпочинком, використання земель як будівельного матеріалу для житлової інфраструктури; - зростання міжнародних туристичних перевезень у всіх видах транспорту збільшує забруднення атмосфери, шумове забруднення; - туризм впливає на біологічне різноманіття; - будівництво нових об'єктів туристичної інфраструктури призводить до збільшення використання енергії; - невідповідність архітектурних стилів курортних комплексів створює «естетичне забруднення» навколишнього природного середовища

Складено за даними: [31].

Уряд визнав важливість сталого розвитку країни в усіх сферах діяльності, враховуючи розвиток екотуризму, і збільшив кількість екологічних програм та заходів у природних заповідниках країни. Місцеві органи влади також почали організовувати екологічні фестивалі, проекти та заходи в різних куточках країни, що стало одним із пріоритетних напрямів для сталого розвитку країни в цілому.

В Україні нині існує низка програм, які сприяють покращенню стану навколишнього середовища. Ці програми включають такі дії, як очищення територій, встановлення навігаційних знаків, висадження дерев, реконструкцію та

відновлення парків тощо. Крім того, з кожним роком зростає кількість громадських екологічних організацій, які турбуються про стан довкілля та здійснюють різноманітні акції та проєкти, сприяючи популяризації екологічного туризму у регіонах.

Крім цього, Україна приєдналася до європейської програми «LIFE» для захисту клімату та довкілля. Міністр захисту довкілля та природних ресурсів. Протягом 30 років програма «LIFE» співфінансувала понад 5600 проєктів з охорони природи як в Європейському Союзі, так і за його межами. Наприклад, в рамках проєкту в Франції були вжиті заходи для покращення якості води в Пеї-де-ла-Луар. Бюджет програми на період 2021–2027 років становив 5,43 мільярдів євро [34].

В Європі також є багато програм, які сприяють покращенню стану навколишнього середовища:

- програма «Енергоефективність та відновлювальна енергетика»: мета цієї програми полягає у зменшенні використання вугілля та інших видів необхідних ресурсів, збільшенні використання відновлювальних джерел енергії та підвищенні енергоефективності;
- програма «Натура 2000»: мета – забезпечення охорони біорізноманіття в Європі шляхом створення мережі природоохоронних територій;
- програма «Лісова стратегія Європи»: мета – збільшення площі лісів у Європі та забезпечення їх стійкої експлуатації;
- програма «Екологічне виробництво та споживання»: мета – полягає у зменшенні впливу виробництва та споживання на довкілля шляхом підтримки екологічно чистих технологій та продуктів;
- програма «Захист морського середовища»: мета – зменшення забруднення морського середовища та забезпечення стійкої експлуатації морських ресурсів.

Щодо України, то одним із цікавих рішень у сфері охорони навколишнього середовища та відновлення його привабливості для туристів стало створення у 2016 році сервісу Ecomapa.gov.ua. Це інтерактивна електронна мапа зі сміттєзвалищами по всіх регіонах України. Будь-хто може надіслати повідомлення про знайдене сміттєзвалище та його місцезнаходження, а місцева влада сприятиме його прибиранню. Користувач, що надіслав повідомлення, може дистанційно контролювати процес прибирання. За два роки роботи сервісу було виявлено понад 5 тисяч сміттєзвалищ у різних областях країни, і більше половини з них було прибрано місцевою владою [54, с. 318]..

Державна політика України спрямована на впровадження «зеленого виробництва» та екотехнологій на екологічно небезпечних підприємствах, які є проблемою у ряді областей країни, заважаючи на розвиток екологічного туризму та негативно впливаючи на оточуюче середовище й населення. Забруднення від екологічно небезпечних підприємств роблять регіони менш привабливими для туристів.

Війна, розпочата в Україні в 2022 році, призвела до руйнування агресором великої частини території країни. Багато об'єктів флори та фауни, а також архітектурних пам'яток були знищені в результаті пожеж, вибухів і ракетних атак. Природні парки, заповідники з рідкісними рослинами та тваринами перетворені загарбниками на окупованих територіях України на мисливські угіддя, копальні та стоянки для військової техніки. Оскільки відновлення цих об'єктів є дуже важливим завданням, варто визначити основні напрями адаптації екологічного туризму після закінчення війни (табл. 6).

Розвиток нашої країни має розпочинатися з екологічної реконструкції та підтримки екотуризму. Зважаючи на те, що нині українці зосереджені на окресленні шляхів післявоєнного відновлення, екотуризм може стати одним із головних напрямів розвитку нашої країни в найближчому майбутньому.

У цьому контексті можна виокремити перспективи розвитку екотуризму після закінчення війни та переваги еконапрямку для туристів, які будуть

стимулювати їх розвивати цей напрям (рис. 10).

Таблиця 6.

Перспективні напрями розвитку екотуризму у післявоєнний період

<i>Напрями</i>	<i>Конкретизація</i>
Інфраструктура	Розвиток інфраструктури та збільшення кількості екотуристичних об'єктів
Розширення перспектив	Збільшення кількості екологічних маршрутів і розширення можливостей для активного відпочинку
Організація заходів	Проведення екологічних і культурних заходів, фестивалів, конференцій
Промислове використання	Розвиток екотуризму в малих селищах і сільських районах, де можна промислово використовувати ресурси, такі як сільськогосподарські угіддя та водні об'єкти
Співробітництво з різними установами	Співпраця з організаціями з охорони навколишнього середовища та розробка програм захисту природних ресурсів
Диверсифікація	Розвиток нових видів екотуризму, таких як екотуризм в гірських районах, на річках та морях
Популяризація	Популяризація екотуризму серед молоді та створення сприятливих умов для розвитку екотуризму серед молодіжних організацій та шкіл

Складено за даними: [36].

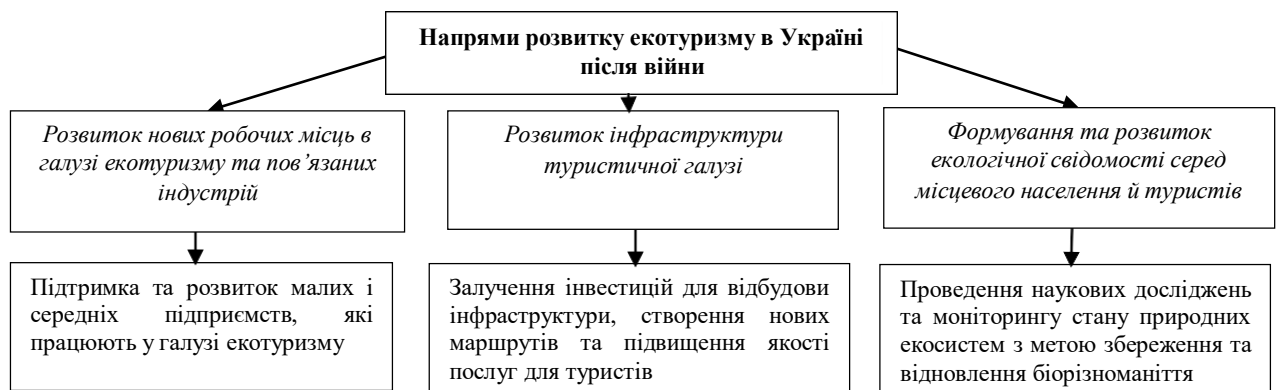

Рис. 10. Перспективи розвитку екотуризму в Україні після війни.

Складено за даними: [36].

Таким чином, сталий розвиток екотуризму є ключем до майбутнього розвитку України, який допоможе відновити інфраструктуру країни та привернути увагу широкого кола людей. Екотуризм є суттєвим джерелом доходів і спонукає розвиток місцевої економіки; фактором підтримання та розвитку екосистем, природних парків і заповідників; екотуризм сприяє формуванню високого рівня свідомості та дбайливого ставлення до довкілля.

Екотуризм є важливим напрямом розвитку туризму в Україні. Країна має

багату природну спадщину, що приваблює туристів з усього світу. Проте, екотуризм в Україні, на відміну від європейських країн, у довоєнний період не мав достатньої уваги від уряду та бізнесу, що затримувало розвиток цієї галузі.

Для забезпечення розвитку екотуризму в Україні у післявоєнний період необхідно створити нову та розвивати існуючу туристичну інфраструктуру в районах з високим потенціалом для цього напрямку. Це може враховувати будівництво туристичних маршрутів, побудову екопоселень і споруд для рекреації на природі. Також важливо розвивати туристичні послуги, що сприяють екологічному розвитку регіонів, наприклад, екологічне харчування та використання екологічних матеріалів у будівництві.

Одним з шляхів розвитку екотуризму в Україні є збереження та захист природних зон, що мають високу екологічну цінність. Відновлення та збільшення площі природної зеленої зони може стати ключовим фактором у привабленні туристів. Також важливо здійснювати екологічний контроль за розвитком туризму, щоб забезпечити збереження природних ресурсів та біорізноманіття.

Важливою також є співпраця з міжнародними організаціями, що займаються екотуризмом, для впровадження міжнародних стандартів і рекомендацій щодо розвитку цієї галузі. Крім того, важливим фактором є залучення інвестицій для розвитку екотуризму, що дозволить створити нові робочі місця та забезпечити стабільний ріст туристичної індустрії.

Висновки до розділу 3.

Таким чином, можна стверджувати, що розвиток екологічного туризму в Україні – один з найперспективніших шляхів покращення стану природно-заповідного фонду та інших природних територій. Організація екологічного туризму допомагає збереженню природно-заповідного фонду країни, створенню нових територій ПЗФ, підвищенню рівня екологічної культури туристів, позитивно впливає на економічну ситуацію у регіонах, надає усі можливості для популяризації країни за кордоном, а головне – не потребує значних інвестицій.

Втім, для зацікавлення потенційної аудиторії потрібно розробити маркетингову стратегію, що дозволить популяризувати екотуризм. Адже, на сьогодні реклама екологічного туризму в країні майже відсутня. Тож, за умов постійного розвитку та вдосконалення цього напрямку, він може стати одним з конкурентоспроможних видів туризму країни.

Екотуризм є важливим напрямом розвитку туризму в Україні. Країна має багату природну спадщину, що приваблює туристів з усього світу. Проте, екотуризм в Україні, на відміну від європейських країн, у довоєнний період не мав достатньої уваги від уряду та бізнесу, що затримувало розвиток цієї галузі.

Для забезпечення розвитку екотуризму в Україні у післявоєнний період необхідно створити нову та розвивати існуючу туристичну інфраструктуру в районах з високим потенціалом для цього напрямку. Це може враховувати будівництво туристичних маршрутів, побудову екопоселень і споруд для рекреації на природі. Також важливо розвивати туристичні послуги, що сприяють екологічному розвитку регіонів, наприклад, екологічне харчування та використання екологічних матеріалів у будівництві.

Одним з шляхів розвитку екотуризму в Україні є збереження та захист природних зон, що мають високу екологічну цінність. Відновлення та збільшення площі природної зеленої зони може стати ключовим фактором у привабленні туристів. Також важливо здійснювати екологічний контроль за розвитком туризму, щоб забезпечити збереження природних ресурсів та біорізноманіття.

Важливою також є співпраця з міжнародними організаціями, що займаються екотуризмом, для впровадження міжнародних стандартів і рекомендацій щодо розвитку цієї галузі. Крім того, важливим фактором є залучення інвестицій для розвитку екотуризму, що дозволить створити нові робочі місця та забезпечити стабільний ріст туристичної індустрії.

ВИСНОВКИ

1. Отже, найважливішою передумовою організації рекреаційної діяльності виступають *туристичні ресурси*. Туристичні ресурси поділяються на три основні *групи*: природно-географічні, історико-культурні та соціально-економічні. Важлива роль в даній класифікації належить природно-географічним туристичним ресурсам, адже саме вони є базою для формування та розвитку основних видів рекреації та туризму. Під *природно-географічними туристичними ресурсами* розуміють фактори, речовину і властивості компонентів природних та природно-антропогенних геосистем, які володіють сприятливими внутрішніми і зовнішніми, якісними та кількісними параметрами для реалізації рекреаційної діяльності. В межах природно-географічних туристичних ресурсів виділяють наступні *види* ресурсів: геологічні, орографічні (ресурси рельєфу), спелеологічні, гідрологічні, бальнеологічні, біотичні, ландшафтні.

2. На нашу думку, екологічний складник, під яким розуміють прагнення не завдати шкоди середовищу, де здійснюється туризм, має бути присутнім у будь-якого виду. Однак, коли трактується туризм у межах природоохоронних ландшафтів, екологічний складник набуває глибшого значення, оскільки ці території мають свої особливості використання. Власне тому екотуризм ми трактуємо як такий, що розвивається в межах природоохоронних ландшафтів національних природних парків, де рекреаційно-туристська діяльність має здійснюватися тільки в тих місцях і в такому обсязі, наскільки це гарантує збереження виділених для заповідання об'єктів.

3. В Україні туристська діяльність дозволена та практикується в межах відповідних зон таких природоохоронних територій, як біосферні заповідники, природні національні парки, регіональні ландшафтні парки.

4. Таким чином, регіони України мають різний потенціал природно-заповідного фонду для використання у туристичній діяльності та, відповідно,

різні передумови для розвитку екологічного туризму. Подальшу діяльність з розвитку екологічного туризму у державі потрібно спрямовувати в русло підвищення ролі ресурсного потенціалу регіонів у формуванні високоефективного туристичного комплексу, зокрема шляхом інтенсифікації використання об'єктів ПЗФ. Ця проблема набуває більшої актуальності в аспекті проголошеної в Україні політики децентралізації.

5. Екотуризм в Україні має розвиватися в руслі сучасних світових підходів і концепцій, особливості яких полягають у тому, що такий вид туризму не тільки задовольняє бажання спілкуватися з природою, а й мобілізує потенціал туризму на охорону природи, соціально-економічний розвиток, екологоосвітню діяльність, сприяє створенню нових робочих місць, залученню місцевого населення та підвищенню загального культурного рівня суспільства.

6. Можна сказати, що національні природні парки України мають достатні природні ресурси для розвитку екологічного туризму; значна частина національних парків України від самого початку не була орієнтована на розвиток туризму на своїх територіях; з огляду на значні антропогенні вимірювання, екотуризм у національних парках повинен розвиватися за європейською моделлю; вкрай низька економічна ефективність функціонування екотуризму в національних парках України на фоні відсутності бюджетного фінансування на сьогодні загрожує існуванню природних комплексів національних парків; відсутність дієвого екологічного та правоохоронного контролю загрожує всім лісовим масивам України, зокрема національним паркам; одним з реальних шляхів розвитку нацпарків у сучасних реаліях України є системне створення законодавчих, правових, економічних та соціальних умов для розвитку екологічного туризму за європейською моделлю.

7. Одним із найперспективніших регіонів, з точки зору розвитку рекреації та туризму в нашій країні є Хмельниччина. Це пояснюється вигідними особливостями її географічного розташування та багатством рекреаційно-

туристичного потенціалу. Важливе значення для рекреації та для формування рекреаційних потоків має унікальний туристичний ресурси краю – Національний природний парк «Подільські Товтри», де є всі передумови розвитку екологічного туризму в області.

8. Таким чином, можна стверджувати, що розвиток екологічного туризму в Україні – один з найперспективніших шляхів покращення стану природно-заповідного фонду та інших природних територій. Організація екологічного туризму допомагає збереженню природно-заповідного фонду країни, створенню нових територій ПЗФ, підвищенню рівня екологічної культури туристів, позитивно впливає на економічну ситуацію у регіонах, надає усі можливості для популяризації країни за кордоном, а головне – не потребує значних інвестицій. Втім, для зацікавлення потенційної аудиторії потрібно розробити маркетингову стратегію, що дозволить популяризувати екотуризм. Адже, на сьогодні реклама екологічного туризму в країні майже відсутня. Тож, за умов постійного розвитку та вдосконалення цього напрямку, він може стати одним з конкурентоспроможних видів туризму країни.

9. Екотуризм є важливим напрямом розвитку туризму в Україні. Країна має багату природну спадщину, що приваблює туристів з усього світу. Проте, екотуризм в Україні, на відміну від європейських країн, у довоєнний період не мав достатньої уваги від уряду та бізнесу, що затримувало розвиток цієї галузі.

10. Для забезпечення розвитку екотуризму в Україні у післявоєнний період необхідно створити нову та розвивати існуючу туристичну інфраструктуру в районах з високим потенціалом для цього напрямку. Це може враховувати будівництво туристичних маршрутів, побудову екопоселень і споруд для рекреації на природі. Також важливо розвивати туристичні послуги, що сприяють екологічному розвитку регіонів, наприклад, екологічне харчування та використання екологічних матеріалів у будівництві.

11. Одним з шляхів розвитку екотуризму в Україні є збереження та захист природних зон, що мають високу екологічну цінність. Відновлення та збільшення

площі природної зеленої зони може стати ключовим фактором у привабленні туристів. Також важливо здійснювати екологічний контроль за розвитком туризму, щоб забезпечити збереження природних ресурсів та біорізноманіття.

12. Важливою також є співпраця з міжнародними організаціями, що займаються екотуризмом, для впровадження міжнародних стандартів і рекомендацій щодо розвитку цієї галузі. Крім того, важливим фактором є залучення інвестицій для розвитку екотуризму, що дозволить створити нові робочі місця та забезпечити стабільний ріст туристичної індустрії.

Список використаних джерел

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України. К.: Палітра, 2021. 112 с.
2. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії. К.: Палітра, 1997. 130 с.
3. Білецька Г. А. Рекреаційне природокористування: навч. посіб. Л.: Новий світ-2000, 2019. 149 с.
4. Вишневський В. І. Екологічний туризм: навч. посіб. К.: Інтерпрес ЛТД, 2015. 140 с.
5. Гетьман В. І. Українські Карпати. Ландшафтно-рекреаційні ресурси. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2020. 136 с.
6. Гродзинський М. Д., Стеценко М. П. Заповідна справа в Україні: навч. посіб. К.: Географіка, 2003. 306 с.
7. Давиденко В. М. Заповідна справа: навч. посіб. Миколаїв: МФ НаУКМА, 2021. 140 с.
8. Данилишин Б. М., Дорогунцов С. І., Міщенко В. С. та ін. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. К.: РВПС України, 2020. 716 с.
9. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Дмитрук О. Ю., Дмитрук С. В. Екотуризм: навч. посіб. К.: Альтерпрес, 2009. 358 с.
11. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: навч. посіб. К.: Альтерпрес, 2020. 192 с.
12. Доктрина сталого розвитку. URL: <http://semenets.soborna.org.ua>.
13. Заваріка Г. М. Туризм на охоронних природних територіях. *Географія та туризм*. Вип. 28. К.: Вид.-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2023. С. 90-97.
14. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року № 2818-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.
15. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р. №2456-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.

16. Екологічний туризм в Європі // Туристичний портал. URL: <https://thecity.com.ua/ekologichnij-turizm-v-yevropi.html>.
17. Екологічні проблеми туризму та шляхи їх вирішення. URL: <https://dspu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/008-66.pdf>.
18. Екотуризм – Стежки та мапи. URL: <https://stezhky.org/stezhky/stalyj-turyzm/ekoturyzm/>.
19. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України. URL: <http://global-national.in.ua/archive/15-2017/24.pdf>.
20. Івченко А. С. Вся Україна. К.: Картографія, 2006. 850 с.
21. Кліматичні фінанси. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13327/1/Climate_finance.pdf.
22. Критерії Глобальної ради зі сталого розвитку туризму. URL: <https://www.gstcouncil.org/wp-content/uploads/GSTC-Destination-Criteria-Indicators-UKRAINIAN.pdf>.
23. Литвинова О. Н. Стратегія розвитку сталого туризму в Україні: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Донецьк, 2013. 19 с.
24. Любич І. Й. Основи заповідної справи: навч. посіб. К.: КНУ, 2002. 128 с.
25. Любіцева О. О., Панкова О. В., Стафійчук В. І. Туристичні ресурси України. К.: Альтерпрес, 2007. 369 с.
26. Масляк П. О. Рекреаційна географія: навч. посіб. К.: Знання, 2018. 343 с.
27. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України: навч. посіб. Л.: ІРД НАНУ, 2021. 259 с.
28. Міщенко О. В. Теоретичні основи визначення сутності екологічного туризму. *Вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географія туризму*. Луцьк: Вид-поліграф. центр «Волинський ун-т», 2010. С. 155-160.
29. Науковці оцінили шкоду туризму для довкілля. URL: https://maximum.fm/naukovci-ocinili-shkodu-turizmu-dlya-dovkillya_n140857.
30. Олійник О. В., Мостенська Т. Л., Тарасюк Г. М. Перспективи розвитку готелів у стилі глемпінг в Україні. *Економіка, управління та*

- адміністрування*. Вип. 4 (90). Ж.: Державний університет «Житомирська політехніка», 2020. С. 38-46.
31. Олійник Я. Б., Гетьман В. І. Екологічний туризм на теренах національних природних парків і біосферних заповідників України в міжнародний рік екотуризму та гір. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. Вип. 48. К.: Вид.-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2002. С. 5-11.
32. Панченко Т. Ф. Туристичне середовище: архітектура, природа, інфраструктура: моногр. К.: Логос, 2020. 176 с.
33. Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/06/197-1.pdf>.
34. Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. URL: http://eprints.kname.edu.ua/48290/1/ilovepdf_com-97-98.pdf.
35. Петлін В. М. Концепції сучасного ландшафтознавства. Л.: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 351 с.
36. Післявоєнне відновлення туризму в Україні. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/sira.htm.
37. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22 червня 2009 № 330. URL: <http://www.uapravo.net/akty/administracija-osnovni/akt5dlxd6j.htm>.
38. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, 2020. 551 с.
39. Рутинський М. Й. Географія туризму України: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 160 с.
40. Сергієнко Л. В., Дзюбенко О. М., Ожго С. В. Державна екологічна політика України та правовий механізм її формування і реалізації. *Економіка, управління та адміністрування*. Вип. 3 (89). Ж.: Державний університет «Житомирська політехніка», 2019. С. 191-200.
41. Сердюк О. М. Аналіз та оцінка потенціалу туристських територій: навч. посіб. Запоріжжя: ЛПКС, 2024. 334 с.

- 42.Смаль В. В., Смаль І. В. Світовий досвід розвитку екологічного туризму. *Український географічний журнал*. К.: Інститут географії НАН України. № 4. 2023. С. 58-64.
- 43.Смаль І. В. Основи географії рекреації і туризму: навч. посіб. Ніжин: Ніжинський держ. педагог. ун. ім. Миколи Гоголя, 2021. 105 с.
- 44.Сорокіна Г.О. Екологічний туризм: навч. посіб. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2021. 206 с.
- 45.Стратегія сталого розвитку. URL: <http://surl.li/foqts>.
- 46.Тенденції розвитку екологічного туризму в Україні. URL: <https://ir.vtei.edu.ua/g.php?fname=25656.pdf>.
- 47.Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. 463 с.
- 48.Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності: навч. посіб. К.: Грамота, 2006. 264 с.
- 49.Стафійчук В. І. Рекреалогія: навч. посіб. Л.: Знання, 2005. 259 с.
- 50.Теодорович Л. В. Екологічний туризм у НПП України: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Львівського університету*. Серія географічна. Вип. 41. Л.: Вид.-поліграф. центр «Львів. ун-т», 2021. С. 318-330.
- 51.Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. К.: ЦНЛ, 2021. 311 с.
- 52.Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку: колективна монографія / за ред.: С. А. Копилов (гол. ред.), С. Е. Баженова (наук. ред.). Кам'янець-Подільський: Кам.-Под. нац. ун. ім. Івана Огієнка, 2019. 208 с.
- 53.Храбовченко В. В. Экологический туризм: учеб.-метод. пособ. К.: Финансы и статистика, 2013. 208 с.
- 54.Черчик Л. М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні. Луцьк: ЛДТУ, 2022. 352 с.
- 55.Школа І. М. Розвиток туристичного бізнесу регіону: навч. посіб. Чернівці: Книги-XXI, 2007. 292 с.
- 56.Що таке екотуризм – його особливості та види – Екотуризм в Україні. URL: <https://vidpochivai.com.ua/uk/blogs/ekoturizm/>.

- 57.Ярбоменко С. Г. Туристичні ресурси України. Херсон: Олді+, 2021. 472 с.
- 58.Garvare R., Johansson P. Management for sustainability – a stakeholder theory. *Total Quality Management*. Vol. 21. № 7. Paris, 2020. P. 737-744.
- 59.Pryce A. Sustainability in the hotel industry. *Travel and Tourism Analyst*. Vol. 6. London: Economic Publications, 2011. P. 95-114.
- 60.Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. URL: www.un-documents.net/our-common-future.pdf.

ДОДАТКИ

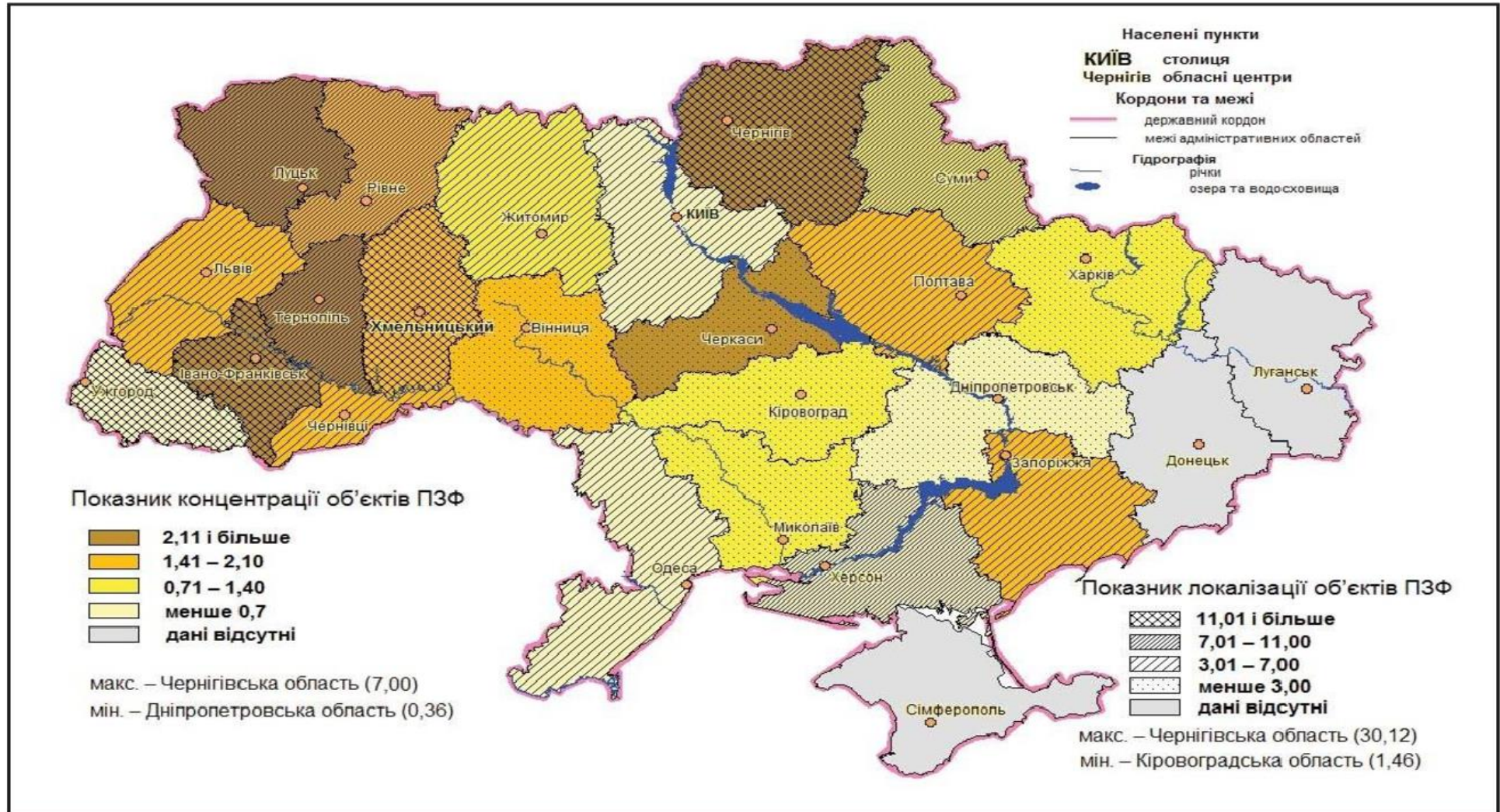
*Класифікація туристичних ресурсів
(за сутнісним підходом)*

Сутнісний підхід

Складено за даними: [25].

Концентрація та локалізація об'єктів природно-заповідного фонду України (за 2021 р.).

Складено за даними: [38].

Рівні природоохоронних територій

(за значенням)

ГЛОБАЛЬНИЙ (БІОСФЕРНИЙ) РІВЕНЬ	ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИЙ (НАЦІОНАЛЬНИЙ) РІВЕНЬ		РЕГІОНАЛЬНИЙ І ЛОКАЛЬНИЙ (МІСЦЕВИЙ) РІВНІ
<p>Біосферні заповідники (5)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Асканія-Нова ▪ Чорноморський ▪ Карпатський ▪ Дунайський ▪ Чорнобильський 	<p>Природні заповідники (19)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Поліський ▪ Канівський ▪ «Медобори» ▪ Український степовий ▪ Карадазький ... 	<p>Національні природні парки (50)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Карпатський ▪ Шацький ▪ «Синевир» ▪ «Подільські Товтри» ▪ Голосіївський ... 	<p>Заказники (3103) Пам'ятки природи (3388) Заповідні урочища (809) Регіональні ландшафтні парки (77)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ «Меотида» ▪ «Бахчисарай»... <p>Штучно створені природоохоронні об'єкти</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва (556) <ul style="list-style-type: none"> ▪ ботанічні сади (28) ▪ дендропарки (57) ▪ зоопарки (13)...

Складено за даними: [13].

Список Національних природних парків на території України

№ п/п	Назва Національного природного парку	Область	Рік створення	Площа, га.
1.	Азово-Сиваський	Херсонська	1993	52154
2.	Білобережжя Святослава	Миколаївська	2009	35223
3.	Білоозерський	Київська, Черкаська	2009	7014,4
4.	Бойківщина	Львівська	2019	12240
5.	Бузький Гард	Миколаївська	2009	6138
6.	Великий Луг	Запорізька	2006	16756
7.	Верховинський	Івано-Франківська	2010	12023
8.	Вижницький	Чернівецька	1995	7928
9.	Галицький	Івано-Франківська	2004	14685
10.	Гетьманський	Сумська	2009	23360
11.	Голосіївський	м. Київ	2007	4525
12.	Гомільшанські Ліси	Харківська	2004	14315
13.	Гуцульщина	Івано-Франківська	2002	32271
14.	Дворічанський	Харківська	2009	3131,2
15.	Дермансько-Острозький	Рівненська	2009	1647,6
16.	Деснянсько-Старогутський	Сумська	1999	16215
17.	Джарилгацький	Херсонська	2009	10000
18.	Дністровський каньйон	Тернопільська	2010	10829,18
19.	Залісся	Чернігівська,	2009	14836
20.	Зачарований край	Закарпатська	2009	6101
21.	Ічнянський	Чернігівська	2004	9666
22.	«Кам'янська Січ»	Херсонська	2019	12261,14
23.	Кармелюкове Поділля	Вінницька	2019	16518
24.	Карпатський	Івано-Франківська	1980	50303
25.	Королівські Beskidi	Львівська	2020	8997
26.	Кременецькі гори	Тернопільська	2009	6951,2
27.	Кремінські ліси	Луганська	2019	7269
28.	Куяльницький	Одеська	2022	10800,8867
29.	Мале Полісся	Хмельницька	2013	8762,7
30.	Мезинський	Чернігівська	2006	31035
31.	Меотида	Донецька	2009	20720,9531
32.	Нижньодніпровський	Херсонська	2015	80177,80
33.	Нижньодністровський	Одеська	2008	21311
34.	Нижньосульський	Черкаська, Полтавська	2010	16879
35.	Нобельський	Рівненська	2019	25318,81
36.	Олешківські піски	Херсонська	2010	8020,36
37.	Північне Поділля	Львівська	2010	15588

№ п/п	Назва Національного природного парку	Область	Рік створення	Площа, га.
38.	Подільські Товтри	Хмельницька	1996	319680
39.	Прип'ять-Стохід	Волинська	2007	39315,5
40.	Пирятинський	Полтавська	2009	12028,4
41.	Приазовський	Запорізька	2010	78127
42.	Пуца Радзивіла	Рівненська	2022	24265,307
43.	Святі Гори	Донецька	1997	40609
44.	Синевир	Закарпатська	1989	40400
45.	Синьогора	Івано-Франківська	2009	10866
46.	Сколівські Бескиди	Львівська	1999	35684
47.	Слобожанський	Харківська	2009	5244
48.	Тузловські лимани	Одеська	2010	27865
49.	Ужанський	Закарпатська	1999	39159
50.	Холодний яр	Черкаська	2022	6833,5071
51.	Хотинський	Чернівецька	2010	9400
52.	Цуманська пуца	Волинська	2010	33475,34
53.	Чарівна гавань	Автономна республіка Крим	2009	6270
54.	Черемоський	Чернівецька	2009	7117,5
55.	Шацький	Волинська	1983	32515
56.	Яворівський	Львівська	1998	7079

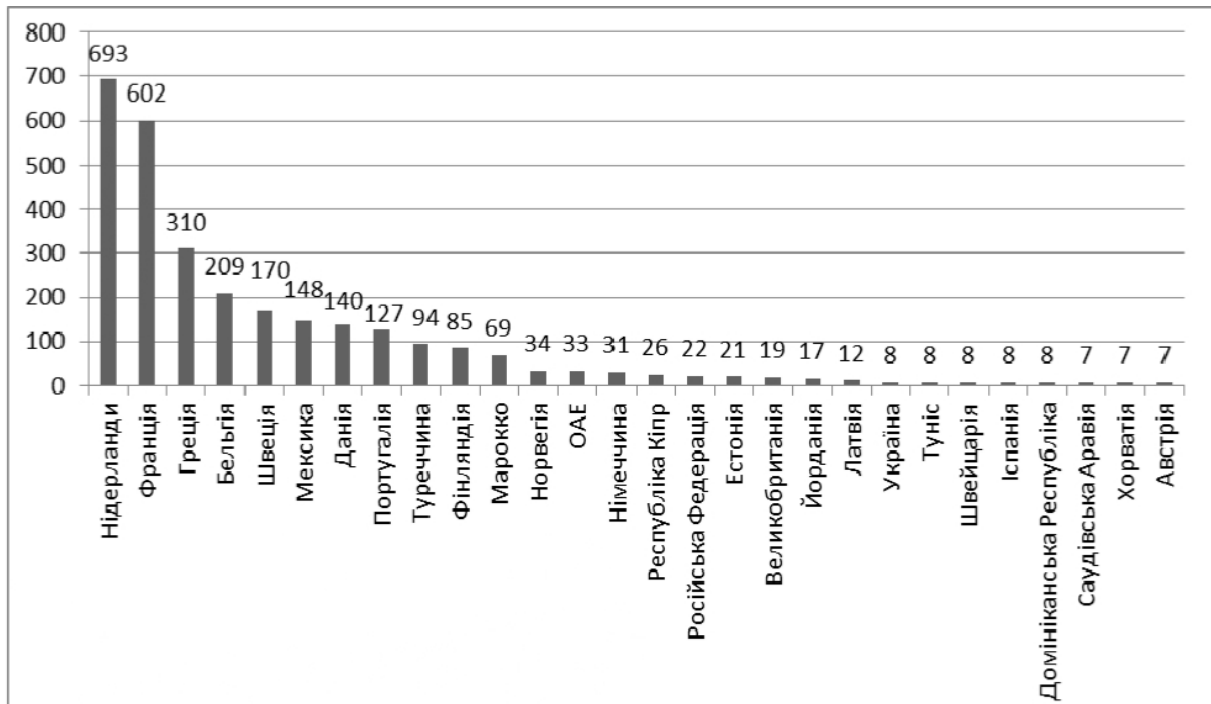
Складено за даними: [9].

Логотип НПП «Подільські Товтри»

Складено за даними: [52].

Кількість готелів, сертифікованих «GreenKey»

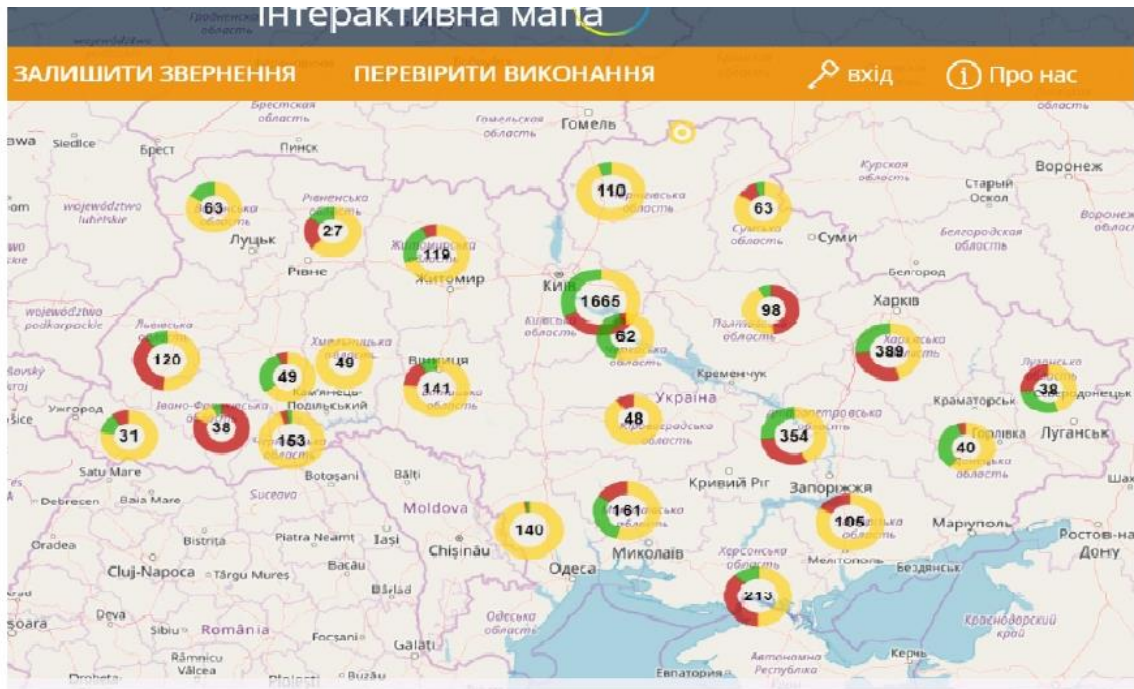
Складено за даними: [30].

Глобальні цілі сталого розвитку у світі, схвалені ООН

Складено за даними: [22].

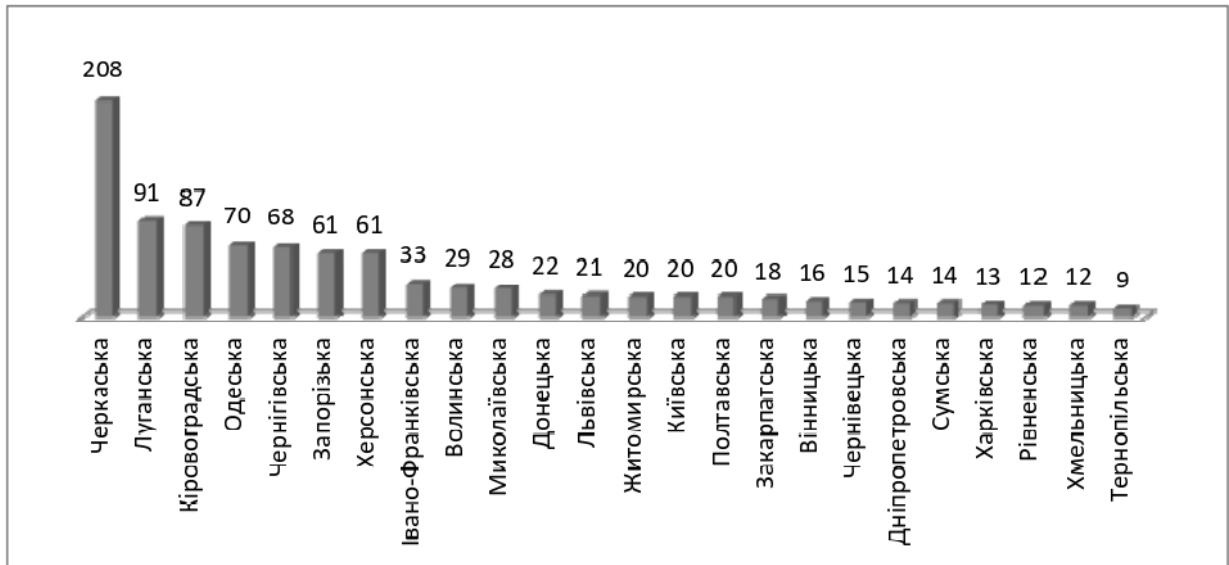
Електронна мапа сміттєзвалищ по Україні, 2021 р.

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя

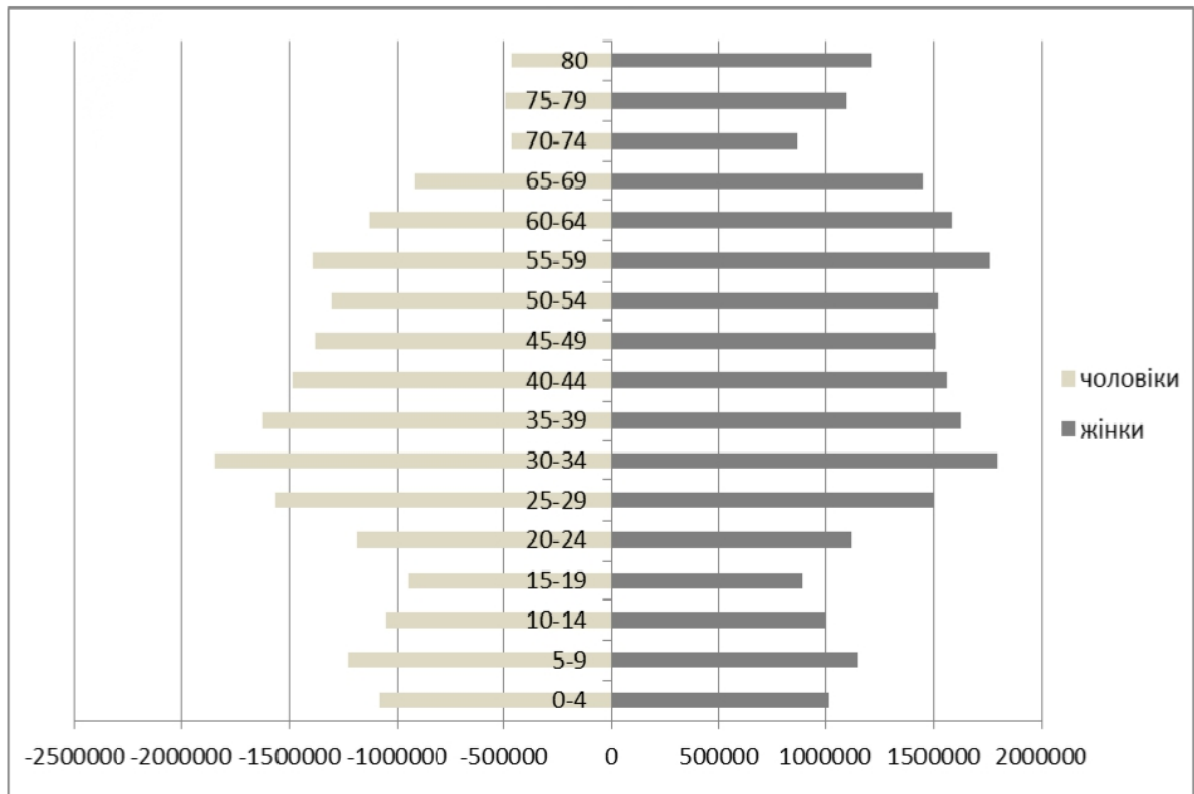
Складено за даними: [47].

*Громадські екологічні організації (загальнодержавні та місцеві),
що діють в регіонах*

Складено за даними: [45].

Розподіл постійного населення України за статтю та віком

Складено за даними: [9].